

Merényletterv Horthy Miklós ellen Dokumentumok Sztaron Sándor bírósági anyagából

A történelem folyamán sokan gondolták azt, hogy egy-egy uralkodó, államfő, jeles közéleti személyiség megölésével alapjaiban változtathatnak az események menetén. A merényletek elkövetői, ideológiai mozgatórugói, módszerei és eszközei sokfélék voltak. Számos merénylő pusztán hatalomvágyból, személyes indíttatásból folyamodott politikai ellenfele megsemmisítéséhez, de a többség idealisztikus okokból, eszméi megszállottjaként, lelkének belső – olykor ettől szétválaszthatatlanul, egy szervezet külső – parancsára akarta a „zsarnokot” elpusztítani. Akadtak persze olyanok is, akiket mindez nem érdekelt, pusztán pénzért öltek, jó zsoldosként annak végezték el a piszkos munkát, aki többet adott érte. A politikai bérgyilkostól a moralista terroristáig számtalan típus létezett. A magyar történelemben is találunk szinte mindenféle gyilkos velleítésre példákat, gondoljunk csak az újkori Magyarország néhány politikai merényletére, mint például az 1914-es debreceni pokolgépes merényletre, vagy az Erzsébet királyné és a Tisza István miniszterelnök elleni politikai gyilkosságokra.¹ Később sem hagyott alább ez a fajta vállalkozókedv. A 20–21. században világszerte megannyi politikai gyilkosság, merénylet, orvtámadás, összeesküvés vagy éppen álösszeesküvés történt és történik. Ezek egy része lett csupán sikeres vagy befejezett bűncselekmény, számos merénylet még a kísérlet fázisáig sem jutott el. Előkészületek, tervek, ötletek viszont bőven akadtak, e tekintetben az emberi leleményesség már akkor sem ismert határokat.

Az alábbi forrásközlés hazánk egyik kevésbé ismert történelmi eseményéhez kalauzolja el az olvasót. Nem köztudott, hogy Horthy Miklós kormányzó ellen több merényletterv is készült. Ezeket az eseteket sokszor még a korszakkal foglalkozó történelmi szakirodalom vagy a Horthy Miklóssal kapcsolatos életrajzi munkák sem említik meg. Valószínűleg azért nem épültek be ezek a tervek a hazai politikai emlékezetbe, mert az elkövetőknek egyet sem sikerült belőlük megvalósítani.² Hatásuk elenyésző volt ugyan a korszak politikai történéseire vagy magára Horthyra is, de az államfő biztonságáért felelős szervezeteket állandó készültségben tartották, sőt nemegyszer hozzájárultak azok fejlesztéséhez is. A különböző eszközökkel előkészített és eltérő célú merénylettervek közös vonása, hogy az államrend hivatásos védőinek még az előkészület szakaszában sikerült megakadályozni valamennyit.

Kilencven éve történt. 1924 hűvös tavaszán egy munkáskülsejű fiatalember magányosan rótt Budapest utcáit. Zubbonya alatt töltött revolvert szorongatott, és elhatározta, hogy közvetlen közletről, több pisztolylövéssel meg fogja ölni Horthy Miklóst, Magyarország kormányzóját. A végsőkig elszánt volt. Lázasan kereste, üldözte, valósággal vadászott az államfőre, miközben sorra járta a főváros nevezetes helyeit. Megfordult Pesten, a Nagykörúton és Budán, a Vérmezőn, felkereste a belváros több forgalmas pontját, sőt jegyet váltott az MTK-stadionban 1924. április 6-án rendezendő magyar–olasz válogatott futballmérkőzésre is. Úgy tudta, a dísztribünön maga Horthy Miklós is helyet foglal. De csalatkoznia kellett, mert a kormányzó nem ment el a meccsre. Tervét mégsem adta föl, csüggedésnek semmi jelét nem mutatta. Mániákusan igyekezett Horthy „nyomára” bukkanni, folyamatosan olvasta a napilapok közéleti rovatait, hátha hírt kap a kormányzó nyilvános szerepvállalásának helyszínéről. Az újságok akkoriban még megírták az állam vezetőinek előre megtervezett kulturális, sport- és jótékonyági programjait. A merénylő így szerzett tudomást arról, hogy 1924. április 8-án a kormányzó a Nemzeti Színház egyik előadására hivatalos. A gyilkosság következő helyszínéül ezért a teátrum bejáratát választotta ki. Itt akart a közelébe férközni és lelőni. A gyilkosságot azonban ezúttal sem sikerült végrehajtania, mert a kormányzó ide sem jött el. Hazament hát, hogy újabb

alkalmat találjon terve megvalósításához. Erre azonban már nem kerülhetett sor, mivel a Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség Politikai Nyomozó Főcsoportjának detektívjei még azelőtt „lekapcsolták”, hogy tettét megkísérelhette volna elkövetni.

Ki volt a titokzatos merénylő, és miért akarta megölni Horthy Miklóst?

A gyilkosság eltervezője, Sztaron Sándor 1901-ben született Budapesten. A vasesztergályos végzettségű fiatalember először az 1919-es Kommün alatt került közelebbi kapcsolatba az ország sorsfordító eseményeivel. Ekkor a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének önkéntese lett, majd román hadifogságba került. Szabadulását követően különböző üzemeknél nyomdai segédmunkásként helyezkedett el. 1922-ben – inkább gazdasági, mint politikai okokból – kivándorolt Ausztriába, ahol több magyar baloldali (szociáldemokrata és kommunista) emigránssal került kapcsolatba. Bécsben és Leobenben aktív közösségi munkát fejtett ki a helyi kommunista csoportokban, de formálisan tagja lett az osztrák szociáldemokrata pártnak is. Az a közösség, ahol tevékenykedett, jórészt a Tanácsköztársaság alsó- és középfunkcionáriusaiból és a Vörös Hadsereg kommunista veteránjaiból rekrutálódott, akiktől a kommunizmus radikális baloldali interpretációja, türelmetlen forradalmi hevülete egyáltalán nem állt távol. Az osztrák munkásmozgalom ez idő tájt sokféle balos attitűdöt magába olvasztó, meglehetősen tarka szellemi-ideológiai képet mutatott. A szervezett proletariátus ausztriai kollektíváinak egyaránt voltak reformista-revizionista, centrista, illetve baloldali szociáldemokrata, de velük sokszor élesen szemben álló bolsevik és antibolsevik kommunista, szindikalista, sőt az anarchizmussal több ponton érintkező krisztianus-szocialista tagjai is.³ Ezek az irányzatok jelentős identitásformáló tényezőkkel bírtak, állandó kölcsönhatásban voltak egymással, vitáik, politikai-ideológiai elképzeléseik egyszerre közelítették és távolították a mozgalmon belüli résztvevőket. Az ausztriai magyar emigráns forradalmárok csoportjaira is ugyanezen rendezőelv vonatkozott, „elvtársulásaik” ráadásul nem váltak el szervezetileg sem a kommunista, sem a szociáldemokrata párttól. Közösségeik sem ideológiailag, sem szervezetileg nem voltak stabil képződmények. Éppúgy megfigyelhető volt az új aktivisták tömeges jelentkezése, mint a gyakori fluktuáció és a munkásmozgalomról történő lemorzsolódás. A mozgalmon belüli résztvevők többnyire tisztában voltak saját politikai identitásukkal, de a kívülről érkezett szemlélő nem mindig tudta megkülönböztetni őket egymástól.

A 20-as évek közepén a kommunista mozgalomban nemzetközi szinten bekövetkező apátia a kis helyi forradalmi közösségekben is érezte hatását. Ilyen körülmények között Sztaronék, mint fiatal és tetterre kész forradalmárok, folyton azon törték a fejüket, hogy mi lehetne az az akció, amely mind az ausztrómarxista szociáldemokrata, mind a bolsevizálódó kommunista párt kimerülőben lévő politikai eszközeinél hatékonyabban tud közreműködni a magyar munkásosztály felszabadításában. Nyughatatlan lelkülete, a fehérterror miatt érzett bosszúvágya Sztaront szélsőséges cselekvésre készítette. Egyéb kiutat nem látva elhatározta, hogy az ellenforradalmi rendszer valamelyik vezető politikai személyisége ellen merényletet fog elkövetni. Bennük látta ugyanis a magyar munkásság minden nyomorúságának okozóját. Előbb Bethlen István miniszterelnökre gondolt, de később úgy vélte, hogy Horthy Miklós kedvezőbb célpontnak tűnik. Azért határozott így, mert míg a miniszterelnök megölésével szerinte a rendszer nem fog alapjaiban megváltozni, addig a kormányzó likvidálása révén a rezsím akár még össze is omolhat.

Az, hogy a merénylet technikai kivitelezésében voltak-e segítői, a nyomozás során nem derült ki egyértelműen, annyi azonban bizonyos, hogy Ausztriában és Magyarországon több közeli ismerőse tudott szándékáról. Az egyik ilyen jól értesült „bizalmasa”, amint tudomást szerzett a merénylettervről, azon nyomban a főkapitányságra sietett, hogy bejelentést tegyen. E jelzés alapján sikerült Sztaront, némi szerencsével még az otthonában elfogniuk a detektíveknek.⁴ A zsarnoklő aspiráns a rendőrségen részletes beismerő vallomást tett, bár ezt később a bíróságon visszavonta. A detektívek előtt azonban büszkén vállalta tettét. Kijelentette, hogy nem bánta meg tervét, azt kizárólag egyedül akarta megvalósítani, és ha módjában állna, újra megkísérelné elkövetni. Eszmei

motivációt, politikai indíttatást is talált a gyilkosság igazolására, amelyet saját „anarchista” hitvallásának bizonyítékául büszkén el is mondott a jegyzőkönyvben: *„Nem vagyok kommunista érzelmű, mert minden diktatúrát, lett légyen az akár bal, akár jobboldali, elítélek. De nem vagyok szociáldemokrata sem, mert a társadalmi evolúciót a munkásmozgalomban nem tartom célravezetőnek. Ellenben kimondom: anarchista vagyok, mert a meggyőződésem, hogy ennek a mai világrendnek teljesen össze kell omolnia, a létérti [sic!] küzdelemben, melynek harcnak kell lenni mindenkivel szemben, a gyöngének el kell pusztulnia és csak a megmaradó, korlátok nélkül élő erősnek lehet az a hivatása, hogy egy jobb és boldogabb jövő felépítésén dolgozhassék [sic!]. Legelsősorban tehát, le kell gyilkolni a mai rendszer minden exponensét és azután jöhet csak mindenkinek harca mindenki ellen, mert ebben a társadalmi berendezkedésben az egyén nem találja meg a boldogulását.”*⁵

Valóban magányos anarchista merénylővel volt dolga a rendőrségnek?

Az anarchizmust megjelenése pillanatától sokan azonosították a terrorizmussal vagy a köztörvényes bűncselekmények elkövetésével. Anélkül, hogy túlságosan belemennénk ennek okaiba, le kell szögeznünk, hogy az anarchizmus eszmerendszere, társadalmi-politikai irányatként történő meghatározása időtől, tértől, társadalmi beágyazottságtól, követőinek szándékától erőteljesen függött.⁶ Heterogenitása, sokszínű nézetrendszere alkalmasint olyan magatartásformákat is tartalmazott, amelyek homlokegyenest különböztek egymástól. Így fordulhatott elő, hogy az anarchisták kedvelt agitációs eszköze, a „tett propagandája” egyaránt jelenthette az egyéni terrort, a kollektív lázadást, általános tömegsztrájkot, forradalmi felkelést vagy a belső, lelki megújuláshoz vezető folyamatot, az erőszakmentesség személyes példamutatását is. Ennek megfelelően voltak magukat anarchistáknak valló aktivisták, akik az uralomnélküliség eszményének megvalósítását a koronás fők, állam- és miniszterelnökök elleni merényletek végrehajtásától remélték, de léteztek olyanok is, akik a külső kényszer minden formáját elutasították, mert hitük szerint csak az erőszak világától teljesen megtisztult egyénekből lehet életképes közösségeket, hatalom- és kizsákmányolásmentes új világrendet felépíteni.

Bármennyire diverzifikált is azonban az anarchizmus gondolati struktúrája, és akármennyire különböző mentalitású emberek kísérelték meg a „tanokban” megfogalmazott elveket a valóságba átültetni, a Sztaron által elmondottak sem akkor, sem azóta nem képezik az anarchizmus alapvetéseit. A jegyzőkönyvben szereplő negációk – a kommunista diktatúra tagadása, a szociáldemokrácia társadalmi evolucionizmusának elvetése – önmagukban még nem jelentik az anarchista eszmerendszerrel történő ideológiai azonosulást. Mégis, a fő probléma Sztaron azon „pozitív” gondolataiban, a kivételes képességekkel rendelkező individuumok totális háborújára vonatkozó víziójában rejlik, amely inkább volt egyfajta zavaros szociáldarwinista egyveleg, a természetes társadalmi kiválogatódás retrográd elve, mint a – jegyzőkönyvben rögzítettekkel szöges ellentétben álló – mutualizmust és minden ember szolidaritását hirdető anarchizmus krédója. Mindez megmutatkozik abban is, amilyen mozgalmi-intellektuális hatások érték és amilyen környezetből érkezett. Mint ahogy ő maga vall erről, *„társadalomtudományi könyveket soha nem olvastam. Nem tudom, ki vagy mi volt Bakunyin, Luchenyi [helyesen: Lucheni] s, hogy erről a mozgalomról én csupán hallomásból tudok.”*⁷ Feltűnő, hogy még követendő példaként sem hivatkozott azokra az anarchista elődökre, akik a 19. század végén sorra követtek el merényleteket uralkodók, kormányfők, politikusok ellen, de a hasonló módszerekkel operáló orosz nihilisták, majd a nyomukba lépő és az anarchizmussal eszmei szinten is kapcsolatba hozható neonarodnyikok (eszerek) sem játszottak semmiféle szerepet Sztaron gondolkodásában.⁸ Példaképpül egyedül Gavriilo Principet, Ferenc Ferdinánd gyilkosát nevesítette.⁹ Neki viszont annak ellenére sem volt semmi köze az anarchizmushoz, hogy a korabeli sajtó a gyilkos merénylet kapcsán veszélyes anarchistának kiáltotta ki.¹⁰ A „mintacselekményt” végrehajtó boszniai szerb diák

ugyanis a pánszláv nacionalizmussal, nem pedig a libertárius – azaz szabadságelvű, anarchista – szocializmussal szimpatizált.

Létezett egyáltalán anarchista „párt” vagy mozgalom a korabeli Magyarországon, amely háttérrel biztosított az efféle merényleteknek? Voltak hagyományai itthon a libertárius irányzatoknak?

A tisztánlátás érdekében szükséges elmondani, hogy az antietatista-egalitáriánus forradalmi mozgalmak a századforduló Magyar Királyságának területén periférikus politikai erőként működtek és csak időnként voltak nagyobb hatással az Alföldön elburjánzó chiliasztikus parasztközösségekre, néhány kiábrándult szociáldemokrata aktivistára vagy az eszmével kacérkodó szindikalista munkás- és értelmiségi körökre. Egyes propagandakiadványokon és sajtócikkeken kívül még a szűkebb értelemben vett anarchista mozgalmon belül sem beszélhetünk az egyéni terror módszerét igenlő jelentős csoportosulásokról.¹¹ A Budapesti Főkapitányságon nyilvántartottak ugyan néhány tucat „anarchistát”, de arra vonatkozóan nincs adat, hogy a túlnyomórészt német és olasz nevű munkásokat mi alapján gondolták a hatóságok anarchistáknak, illetve hogyan és miként kapcsolódtak ezek az emberek az anarchista mozgalmakhoz.¹² A századelő detektívjeinek nyomozásai is meglehetősen ellentmondásosak ezen irányzatokkal szemben, hisz a Magyarországon tartózkodó, erőszakot sem elvető orosz emigráns szocialista és anarchista ihletésű csoportok működését nem mélységi felderítőmunka, jól átgondolt államrendészeti koncepció révén sikerült felszámolni, hanem sűrű idegenrendészeti akciókkal, s inkább véletlenszerűen bukkantak a „héber nyelvű felolvasóesteket tartó terrorista” csoportok rejtekhelyére.¹³ A kelet-európai emigráns zsidó diaszpórákban felbukkanó extrém áramlatok a magyar radikális baloldali mozgalmak fejlődésére csak nagyon kis mértékben voltak hatással. Ennek egyik oka, hogy az oroszországitól eltérő társadalmi-politikai közegben a világvárosi viszonyok között élő, de a hagyományos zsidó életformához ragaszkodó, nem asszimilálódó közösségek nem tudtak tartós eszmei-gyakorlati kölcsönhatásba kerülni a már meglévő, de csak csírájában létező hazai szocialista-anarchista irányzatokkal. A cári Oroszország területén kétségkívül nagyszámú anarchista kollektíva létezett, de a libertárius irányzatok kibontakozásának igazi terepe Délnyugat-Európában volt. Az Ibériai- és Appennini-félszigetek munkás- és parasztszervezetei mellett Nyugat-Európában és az egész amerikai kontinensen is jelentős társadalmi-politikai közösségek vallották magukat az államnélküliség harcos hívének. Nem firtatva most az egyéb szociokulturális és „nemzetkarakterológiai” szempontokat, látható, hogy erről az oldalról mindenekelőtt azért nem tudott számottevő módon teret nyerni, meghonosodni Magyarországon az anarchizmus, mert a német marxista szociáldemokráciának kizárólagos befolyása volt a hazai munkásmozgalom fejlődésére. A kontinens legerősebb munkáspártjának uszályába kerülő Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) egyre inkább a németországi mintákat követő, eszmeileg meglehetősen ortodoxszá váló bürokrata szervezet benyomását keltette, ahol nem volt helye a pártfegyelmet és a tudományos szocializmust megkérdőjelező militáns lázadóknak. „Az első világháború előtti negyedszázadban Magyarországon a tömegpárttá vált szociáldemokrata párt a politikai élet perifériájára szorította az anarchista mozgalmakat. A kormányzati hatóságok is felismerték az anarchista csoportok összejöveteleinek vagy irodalmi megnyilvánulásainak veszélytelenségét és jelentéktelenségét, s nem tettek lépéseket ellenük” – szól a korszak radikális szocialista irányzatait elemző kutató összegzése.¹⁴ Ha mégoly jelentéktelen mértékben, de a mégiscsak létező magyarországi anarchista mozgalom az 1918–19-es forradalmak után mintha nyomtalanul eltűnt volna. A Tanácsköztársaság alatt még hírt adott magáról egy kicsiny, fővárosközpontú anarchista csoport, de sem a proletárdiktatúra, sem pedig az ellenforradalom nem kedvezett a libertárius szellemiség meggyökeresedésének. A Horthy-korszak elején semmiféle anarchista szervezetről nem beszélhetünk, az újságok néhány köztörvényes bűncselekmény kapcsán vették elő az inkább piaci fogásnak, semmint politikai minősítésnek mondható „anarchista” jelzót. Ennek megfelelően erőszakos akciókra, az egyes anarchisták kedvelt módszerének számító bombamerényletek elkövetésére sem került sor. (Ez utóbbit inkább a korszakban

előretörő szélsőjobboldali, fajvédő szervezetek militánsai művelték, akik a 20-as évek elején mintegy fél tucat, több halálos áldozattal járó pokolgépes robbantást hajtottak végre Magyarországon.¹⁵⁾

A fentiek alapján tehát teljes bizonyossággal állítható, hogy Sztaron Sándor tervéhez egyetlen hazai anarchista sejt sem szolgáltatott szervezeti vagy eszmei muníciót. Annál is inkább, mivel a detektíveknek az első pillanatban fogalmuk sem volt, hogy a merénylet kiötlőit hol keressék, eleinte fel sem merült bennük, hogy az itthoni „államtagadók” környékén kellene puhatolózniuk.¹⁶ De külföldi anarchisták sem keveredhettek bele a merénylet előkészítésébe, mivel Sztaron, a saját bevallása szerint, az anarchizmusról kizárólag az ausztriai magyar kommunista emigráció tagjaitól szerzett tudomást. Róluk ugyanis – mint az osztrák marxista (szociáldemokrata és kommunista) pártok funkcionáriusairól – még akkor is nehéz feltételezni, hogy követendő példát láttak volna az anarchisták párt-, hatalom- és államnélküli ideáljában, ha tudjuk, hogy a korabeli radikális baloldali irányzatok számos ideológiai elemet adoptáltak egymástól. Ha kétségkívül volt is némi átjárás az 1920-as évek nyugat-európai munkásmozgalmának különböző forradalmi áramlatai között, a Sztaron-féle merénylők ideológiai attitűdjét – a rendelkezésre álló források elemzése szerint – nem éppen az anarchizmus és a marxizmus szimbiózisa jellemezte.¹⁷ Többek közt ezért sem valószínű az, hogy Sztaron a társaitól bármiféle autentikus leírást kapott volna az anarchizmus életeszmejéről. Mivel azonban a nemzetközi munkásszervezetek 1920-as Horthy-rendszer elleni bojkottja nem érte el a célját, és a várva várt világforradalom sem tört ki, társaival egyetemben – valószínűleg mindenféle szervezeti és felsőbb jóváhagyás nélkül – határozott a bűncselekmény végrehajtásáról. A Horthy Miklós elleni merénylet tervét éppen ezért nem széles körű nemzetközi „cselszövés” terméke volt, miként azt a rendőrség feltételezte.¹⁸ Az ötlet gazdája mindössze 2-3 ember lehetett, a végrehajtást pedig csak és kizárólag Sztaron Sándor vállalta magára. Ha a merénylőt meg is találták a detektívek, a gyilkos szervezet létét nem tudták igazolni. Ehhez még az Ausztriában végzett bizalmas nyomozás sem tudott elég bizonyítékot találni.¹⁹ A puhatolózások és titkos házkutatások során beszerzett adatok csak azt tudták alátámasztani, amit Sztaron Sándor is elmondott. Egy-két hozzá hasonló elégedetlen társán és néhány magyarországi ismerősén kívül, akik közül az egy szem feljelentő kivételével nem vette komolyan senki a kissé egzaltált fiatalembert, sem a szociáldemokraták, sem a kommunisták, sem pedig az oktobrista emigráció tagjai – hogy csak a Horthy-rendszerrel élesen szemben álló politikai irányzatokat említsük, nem beszélve a Sztaron környezetében egyáltalán nem létező magyar és osztrák anarchistákról – nem tudtak a tervezett akcióról. Terve nem is kapcsolódott egyetlen párt, vagy szervezet programjához.

Mit akart hát elérni Sztaron a merénylettel?

„Anarchista eszközzel, Horthy Ő-főméltóságának meggyilkolásával fogunk zavart okozni – vall céljáról a merénylő kihallgatása alkalmával –, s ezzel a cselekedettel véltük megmozdítani tudni Magyarország munkásságát, vagy legalább is zavart fogunk tudni előidézni, s ezzel is gyöngíteni fogjuk a mai társadalmi rendet.”²⁰ A cél tehát – a zsarnokölés morális indíttatásán túl – a magyarországi ellenforradalmi rendszer terrorista eszközzel történő destabilizálása volt. Ehhez a művelethez azonban semmiféle kikristályosodott eszme vagy szervezeti háttér nem kellett. A lényeg a radikális tett azonnali kivitelezése volt. Ez a fajta hozzáállás alapvetően más indíttatásból táplálkozott, mint a 19. század végének anarchista merényletei. Míg az utóbbiak végrehajtói azért fogtak fegyvert, mert elképzeléseik szerint az állam mindenkor vezetői hatalmukkal, pusztán létezésükkel halálos bünt követnek el „alattvalóik” ellen, addig Sztaronéknál a hatalom birtoklásának kérdése a kevés kiválasztott egyén létért való küzdelmének függvénye volt. A Horthy elleni merénylet eltervezőinek célja nem az uralmi struktúrák végleges eltörlésére, csupán azok megváltoztatására irányult. E változás előidézése érdekében olyan szélsőséges cselekvési formát választottak, amelyet ők maguk az anarchizmussal azonosítottak, anélkül hogy az eszme bármilyen más lényegi elemét, társadalomszervező vízióját a magukévá tették volna. Ebben az értelemben a rendőrség

felfogását más szempontból erősítették meg. A Sztaron-ügy során a detektívek előtt világossá vált, hogy az anarchizmus elmélete és gyakorlata Magyarországon is az állam- és kormányfők elleni merényletekkel ekvivalens jelenségeknek tekinthető. A libertárius áramlatok azonban már akkor sem voltak azonosak a terrorizmussal. A merénylet elkövetésének ideológiai inspirációja, a szociáldarwinista jellegű érvrendszer minden valószínűség szerint a Sztaron környezetében lévő kommunistáktól származott, akik – vagy azért, mert tévesen tényleg ezt gondolták az anarchizmusról, vagy azért, mert a marxista pártokat egy magányos merénylő tetteivel nem akarták kompromittálni – csak az individuális terror útját kívánták járni, az uralomnélküliség gondolatvilágának megvalósítása nem szerepelt a terveik között.

A magyar államvédelem egészében véve tisztában volt azzal, hogy a szociáldemokraták nem követnek el merényleteket, és azt is sejteni vélték – hisz ismerték Leninnek az egyéni terror módszerét elítélő okításait –, hogy a bolsevik típusú kommunista párt céljai elérése érdekében a politikai erőszak más formáit részesíti előnyben. Azt is feltételezték ugyanakkor, hogy a Karl Marxra hivatkozó munkáspártoknál oly fontos pártfegyelem különben sem teszi lehetővé az egyéni, kalandor akciók megvalósítását. Kézenfekvő volt tehát, hogy a merénylet előkészítőit ne a marxisták között keressék. Ennek ellenére az összeesküvés ódiума végig rajtuk maradt. Ennek elsősorban az az oka, hogy a rendőrség irányítását ellátó kormányzati elit eleve a széles értelemben vett baloldalt (a polgári demokratáktól kezdve a radikális köztársaságpártiakon keresztül a szociáldemokratákig és kommunistákig bezáróan) tette felelőssé a háborús összeomlásért, a forradalmakért és Trianonért. Bennük vélték felfedezni mindazon destruktív irányzatokat, amelyek a rezsim megdöntése érdekében erőszakos cselekedetekre vetemednének és akár még az ország külföldi ellenségeivel is szövetkeznének. A detektívek szemében ez a felfogás tökéletes igazolást nyert akkor, amikor a Horthy-rendszer legfőbb ellenségeként számon tartott Kommunisták Magyarországi Pártjának (KMP) illegális-konspiratív ténykedését igyekeztek felderíteni. Az 1919-es Kommün negatív tapasztalatai, a forradalmi terror igenlése, a doktriner internacionalizmus és nem utolsósorban a kiterjedt külföldi kapcsolatrendszer működtető, moszkvai központú Komintern szigorú felügyelete miatt a párt már önmagában állandó céltáblája volt a rendvédelemnek. De nemcsak az állambiztonság gondolkodott így a KMP-ről, hanem a magyar politikai közvélemény jó része is. A „keresztény-nemzeti” közgondolkodás számára a kommunisták világforradalmi törekvései egyet jelentettek a Magyarország-ellenes külföldi ármánykodás és a nemzetközi zsidó-szabaddkőműves összeesküvés megtestesítésével. Ez a szemléletmód könnyen rávetíthető volt a rendszert ellenző más, ugyancsak jelentős külföldi kapcsolatokkal rendelkező, úgymond „nemzetietlen” baloldali pártokra, mint például a szociáldemokratákra vagy a radikális demokratákra. Bár a 20-as évek közepének politikai rendőrsége már éles határvonalat húzott a szociáldemokrata és a kommunista munkásmozgalom közé, és a detektívek tudták azt is, hogy az anarchisták aktivitása az országban a nullával egyenértékű, az államvédelem – a kormányzati elvárásoknak megfelelően – mégis megpróbált minden baloldali irányzatot egy-egy büntetőüggyel kompromittálni. Az „anarchista merényletterv”, mint bármikor bevethető aduász, sokszor csak ürügyként szolgált az emigráns baloldal lejáratásához.²¹

Az egymástól markánsan eltérő baloldali irányzatok összemosását az is lehetővé tette, hogy Magyarországon a szociáldemokrata szakszervezeti mozgalom az MSZDP politikai törekvései mellett a KMP illegális agitációjához is háttérül szolgált. Életképes, független forradalmi csoportosulás sem korábban, sem később nem tudott meggyökeresedni az MSZDP szakszervezeti bázisa nélkül. Ezért valamennyi politikai tömörülés képviselői a szociáldemokraták jól kiépített tömegszervezetein keresztül próbálta üzenetét eljuttatni – az opponens szocialistáktól kezdve az illegális kommunistákon át a szinte alig létező forradalmi szindikalistákig és anarchistákig bezárólag. A rendőrség érzekelte ezt, így azt is tudta, hogy puhatolózását a nemzetközi munkásmozgalom és az emigráns magyar baloldal háza táján kell végrehajtani. Sztaron Sándor kihallgatását követően a politikai

nyomozó főcsoport több neves detektívje indult útnak Ausztriába, hogy a merénylet előkészítésében részt vett anarchistákra rátaláljon.

A magyar detektívek ausztriai titkos nyomozása mindazonáltal sok csapdát rejtett magában. Először is a bizalmas felderítést mindenképpen az osztrák rendőrség tudtával, vagy annak támogatásával kellett végrehajtani, amelytől nem volt szász százalékig elvárható, hogy mindenben a magyar detektívek segítségére lesz. A két ország között ugyanis nem létezett hivatalos kiadatási egyezmény; ha az osztrák rendőrök és magyar kollégáik az összeesküvők nyomára is bukkantak volna, azok kiadatására – Kun Béla és társainak 1919-es ügyéhez hasonlóan – a törvény szerint nem volt lehetőség.²² Másrésztől azonban számolni kellett az osztrák belpolitika élet viszontagságaival, a kormányzó keresztényszocialista és az ellenzéki szociáldemokrata párt közötti kényes egyensúly megbomlásával, amely szituáció bekövetkezése a magyar rendőri akciónak több szempontból sem kedvezett volna. Mivel az osztrák rendőrség pártparitásos alapon működött, és némely egysége, mint például a bécsi rendőrigazgatóság, igen komoly szociáldemokrata befolyás alatt állt, a korábbi tapasztalatok alapján féltő volt, hogy az osztrák hatóságok megnehezítik a Sztaron-féle összeesküvők kézre kerítését.²³ A félelem azonban alaptalannak bizonyult. A két ország külügyi és belügyi szervei közötti információáramlás már a merénylettert megelőzően rendszeresnek volt mondható.²⁴ Nem az osztrák hatóságokon múlt, hogy a politikai nyomozó főcsoport kiküldöttjei nem találtak újabb bizonyítékokat a kormányzó elleni széles baloldali cselvetésre. Mégsem jöttek haza üres kézzel.

Miután a detektíveknek sikerült minden baloldali radikális csoportot kihúzni a listájukról – egyéb forradalmi áramlatok ismeretének hiányában –, maradtak az anarchisták, akiket már csak elvből sem köt semmiféle tekintélytisztelet, és akik már többször letették a névjegyüket egy-egy „felséges úr” elleni merénylet elkövetésével. Mindezekből kifolyólag okkal gondolhatta a rendőrség azt, hogy az (ál)forradalmi retorikával élő tettes csakis anarchista lehet. Alátámasztotta ebbéli vélekedésüket Sztaronnak a vizsgálat alatti büszke, majd hógynem dicsekvő magatartása is. A tett propagandájának hangoztatását, a jegyzőkönyvben elmondott „anarchista” gondolatokat a rendőrök könnyen beillesztették saját anarchizmusértelmezésükbe, anélkül hogy valójában tudták volna, mi fán terem ez az eszmerendszer.²⁵ A merénylet elfogásában részt vett Wayand Tibor szerint Sztaron „egy Leobenben működő anarchobolsevista szervezet” küldte Magyarországra.²⁶ De kik voltak azok a bizonyos „anarchobolsevisták”?

Annak boncolgatása, hogy létezett-e egyáltalán ilyen irányzat vagy sem, meghaladja e tanulmány kereteit. Az ideológiai zűrzavar elkerülése érdekében azt viszont érdemes megvizsgálni, hogy volt-e az anarchisták és bolsevikok között szervezeti és ideológiai átfedés az 1920-as években, ami Sztaronék szándékát befolyásolhatta.

A bolsevikokat, mint a hagyományos társadalmi-politikai rendet felforgató, intranzigens államellenes „bűnözőket” az 1917-es oroszországi forradalmak idején kezdték először az anarchistákhoz hasonlítani. A kétféle forradalmi irányzat közötti ellentét azonban csakhamar kiütközött, és az anarchisták többsége már az októberi forradalom győzelmének másnapján élesen szembekerült a bolsevikokkal. Mégis, nem egy anarchista támogatta következetesen a forradalom későbbi szakaszában is az orosz „radikális szociáldemokráciát”. Ezek közé tartoztak az akcionista Zseleznyakov testvérek vagy némely libertárius teoretikus, mint például Grosszmann-Roscsin, Karelin és Borovoj.²⁷ Együttműködésük nagyrészt a két eszmerendszer ideáljainak sajátos – igen rövid ideig tartó – egybeesésére, a forradalom kezdeti szakaszában tapasztalható államellenes tendenciák időszakára és a közös önvédelmi harcra volt visszavezethető, semmint a bolsevizmus és az anarchizmus szintézisére.²⁸

Ugyanez volt elmondható az ibér-amerikai régió „anarchobolsevik” forradalmáiról is. 1917 és 1923 között Latin-Amerika gazdag anarchista hagyománnyal rendelkező országaiban számos libertárius lázadó szédült meg az orosz forradalom sikereitől és a

leninizmus térhódításától.²⁹ Ennek hatására közeledtek a szovjet-orosz rendszerhez, sőt nem egy közülük elfogadta a kommunista párt autoritását és maga is bolsevikká vált.³⁰ Őket hívták gúnyosan „anarchobolsevikok”-nak, akik azonban ezt az elnevezést nem használták, és nem képviseltek önálló ideológiát sem. (A kifejezés ahhoz hasonló szitokszó volt az anarchista mozgalomban, mint amikor valakit „lemarxistáztak”.) Proletárdiktatúrához történő vonzódásuk, szimpátiájuk átmenetinek bizonyult, a világforradalom konjunktúrájához kapcsolódott csupán, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy a leninista államrend megszilárdulásával és főleg a sztálinizmus kibontakozásával sokan visszatértek anarchista elveikhez, vagy végérvényesen tagjai lettek a kommunista pártnak.³¹ Köztes út nem létezett.

Franciaországban a 20-as években szervezetileg és eszmeileg is elkülönült viszont a *Libertér Kommunisták Szerveződési Platformja* nevű szervezet, amely célul tűzte ki a klasszikus anarchizmus antietatista felfogásának vegyítését egy osztályharcos alapon működő, pártszerű politikai erő létrehozásával. Libertárius ellenfeleik – főleg az „ortodox” és az individuális anarchisták – a platformistákat előszeretettel nevezték „anarchobolsevikok”-nak vagy „anarcholeninisták”-nak, holott követőik, mint például Nestor Mahno és Pjotr Arsinov, az oroszországi forradalmak legemblematisabb anarchistáiként maguk is a szovjetrendszer emigránsai, a lenini diktatúra üldözöttjei voltak. Igaz, az utóbbi forradalmár több évtizedes tevékenysége folyamán sokszor maga sem tudta eldönteni, hogy anarchista vagy bolsevista elveket vall-e igazán.³²

Az 1910–1920-as évek fordulóján felívelő baloldali kommunizmus története is bővelkedik az anarchisták és kommunisták (radikális marxisták) közötti eszmei egybeesésekben, ha a korszakban jelentős tömeget képviselő anarchokommunista és tanácskommunista irányzatok ideológiai komponenseire gondolunk. A szakirodalom tengernyi megállapítása közül elég annyit megemlíteni, hogy az alapvetően marxista velleítésű anarchokommunista – Nagy-Britanniában anarchomarxista – irányzat nem vetette el a proletariátus (össz-osztály)diktatúráját és az egyéni terror módszerét, de élesen szemben állt a bolsevik forradalmárok elitista, élcsapat párt modelljével, és az állam szerepét is az anarchizmushoz hasonlóan ítélte meg.³³ A (kollektivistá) anarchizmus és az (antiautoritárius) marxizmus kibékítése e tekintetben egy sajátos forradalmi egyveleget hozott létre, de a libertér gondolatok továbbra sem fértek össze a szigorú centralizmust hirdető leninizmussal. Az anarchizmus sokféle eszmei áramlattal alkothatott elegyet, azonban a bolsevizmus biztosan nem tartozott ezek közé. A verifikálhatatlan „anarchobolsevizmus” így nem lehetett azonos a határozottan bolsevikellenes anarchokommunizmussal, és elütött a már korábban létezett, tisztán libertárius, kropotkini kommunista anarchizmustól is.³⁴

Később, az 1936-os spanyol forradalom alatt az ibériai libertárius mozgalmon belül azokat az aktivistákat hívták „anarcho-bolsevikok”-nak, akik az anarchista mozgalmat a növekvő háborús veszélyre való tekintettel militarizálni kívánták. Az elnevezés – az antiplatformista anarchisták szándékával megegyező módon – kifejezetten pejoratív jelzőnek minősült, és azon forradalmárokat akarta kigúnyolni, akik – a „purista” anarchisták szerint – a bolsevikokhoz hasonlóan vonzódtak a katonai fegyelem és az egyszemélyi parancsnoki struktúra létjogosultságához. Mindezekre tekintettel a ragadványnév nem a bolsevizmus és az anarchizmus összeolvadását jelentette, nem egy szellemi-politikai irányzat követőire vonatkozott, pusztán az anarchisták milíciaszervezéssel kapcsolatos belső vitáit tükrözte vissza.³⁵ A bolsevikok és az anarchisták a huszadik század valamennyi forradalmában – ha taktikailag nem is mindig, de ideológiailag – élesen elhatárolódtak egymástól.

De térjünk vissza a Sztaron-féle merénylet körülményeinek konkrét bizonyítékaihoz! A vonatkozó munkásmozgalom-történeti dokumentumokat a hatósági forrásanyaggal összevetve alappal feltételezhető, hogy a magyar detektívek nem rendelkeztek egzakt, mélyreható információkkal a szélsőbaloldali irányzatok között dúló politikai csatározásokról. A rendőrség csapásirányának, KMP-ellenes felderítési prioritásának

megfelelően az anarchisták és bolsevikok ideológiai nézeteltérései a magyarországi államrend megvédése szempontjából csupán periférikus jelentőségűnek bizonyultak. Ezért mindenképpen elgondolkodtató, hogy a politikai nyomozó főcsoport milyen bizonyítékok alapján jutott arra a következtetésre, hogy a merénylet mőgétt konkrét szervezeti háttér, „egy titokban működő anarchisztikus irányú csoport” található, és milyen, hitelesnek mondható ismérvek alapján határozta meg a Horthy-ellenes összeesküvés ideológiai mozgatórugóit.³⁶ A rendőrségi jelentés ugyanis csak annyit közölt a tervbe vett gyilkosság egyik értelmi szerzőjéről, az anarchista elveket valló Schlesinger Illésről, hogy „Kun Béla és Pogány [József] intimusa”.³⁷ Ha elhisszük azt, hogy Sztaron Sándor közvetlen elvtársa libertárius beállítottságú volt, az már semmiképpen sem fér össze azzal, hogy az illető a korszak egyik legjelentősebb bolsevik vezetőinek a bennfentese legyen. A korabeli munkásmozgalom belső viszonyai alapján tehát egyáltalán nem tűnik életszerűnek az, hogy egy, a proletárdiktatúrával és a szovjethatalommal élesen szemben álló forradalmárt – nem éppen az anarchizmus iránti szimpátiájáról közismert – Kun Béla politikai bizalmasának tekintsünk.³⁸ Ezzel szemben ha Schlesinger valóban a bolsevikok közeli politikai kapcsolatának számított – mint ahogy azt a jelentés sugallja –, akkor viszont nem képviselhette a kommunista párt vezető szerepét negligáló libertárius eszmék egyikét sem. E kettő kölcsönösen kizárta egymást. A Horthy-rendszer mumusainak számító kommunista vezetők említésével – és az „anarchobolsevik” terminológia idecítálásával – a detektíveknek inkább az volt a szándékuk, hogy valamilyen formában belekeverjék a KMP-t a kormányzó elleni merénylet tervbe. Mindazonáltal Sztaronnak és társainak eszmei irányultságát, esetleges szervezeti bázisukat – pusztán a hatóságok által keletkeztetett dokumentumok alapján – nem lehet pontosan rekonstruálni.

A detektíveknek persze mindegy volt, hogy a merénylő szocialista, kommunista vagy anarchista alapelvek szerint készült a kormányzó meggyilkolására. Nekik csak azért volt fontos az államellenes mozgalmak eszmei háttérének feltérképezése, hogy minél élesebb képet alkossanak a forradalmi szervezetek módszereiről, taktikai repertoárjukról és az ellenük végzett elhárító munka során bevethető titkos és nyílt eszközök mibenlétéről. A merényletet eltervező terroristát a hatóságok ugyanúgy felelősségre vonták, mint bármely más köztörvényes és államellenes bűnözőt vagy azokat a jelentési kötelezettséggel terhelt ismerőseit, akik nem értesítették időben a rendőrséget Sztaron gyilkos szándékáról.

A Budapesti Királyi Ítéltábla Sztaron Sándort jogerősen „felségsértés elkövetésére irányzott szövetség bűntette” miatt tízéves, míg a merénylet tervéről tudomással bíró társait jelentési kötelezettség elmulasztása miatt több hónapi szabadságvesztésre ítélte.³⁹ Mindezzel még nem érték véget a merénylő megpróbáltatásai. A váci fegyházban 1929-ben a kommunista politikai foglyok éhségstrájkba léptek a kíméletlen börtönviszonyok miatt. A megmozduláshoz csatlakozott Sztaron Sándor is. A büntetés-végrehajtási intézet munkatársai azonban nem bántak kesztyűs kézzel az elítéltekkel, és a korszakban bevett eljárásnak számító mesterséges táplálásban részesítették a strájkolókat. A brutális és embertelen módszer következtében egy fiatal aktivista, Lőwy Sándor, és Sztaron Sándor is életét veszlette.⁴⁰

A merénylet-előkészítés sikeres felszámolása új impulzust adott a szervezet fejlesztésének. A hasonló esetek elkerülése érdekében a politikai rendőrség nagy hatalmú vezetője, Hetényi Imre indokoltan találta egy állandó detektívcsoporthoz megalakítását, amely preventív eszközökkel igyekszik kiszűrni a kormányzó személye elleni kezdeményezéseket. A politikai nyomozó főcsoportban innentől kezdve egy külön detektív-csoport foglalkozott Horthy Miklós személyvédelmével. A modern kormányórség elődjeként funkcionáló úgynevezett helyszínbiztosító csoport tagjai árnyékként követték a kormányzót mindenhol. A csoporthoz tartozó 8–10 detektív feladata volt mindazon helyszínek biztosítása, ahol Horthy nyilvánosan megjelent (sport, színház, vadászat, fogadás stb.). Az egység – az előre megkapott kormányzó programok helyszínének ismeretében – tevékenységének súlyát a prevencióra helyezve eredményes munkát

végzett.⁴¹ A megelőző védelmi szolgálat magában foglalta a helyszínek rendőri ellenőrzését, Horthy mozgásának nyomon követését, de a legfontosabb feladata a Sztaronhoz hasonló merénylők kiszűrése volt.

Az alábbi forrásközlés Sztaron Sándor 1924-es bírósági perének dokumentumai közül való. A Budapest Főváros Levéltárában található iratokat az eredeti módon, de a mai helyesírási szabályoknak megfelelően közlöm. Ott, ahol szükségesnek találtam, rövid magyarázó jegyzeteket készítettem.

Dokumentumok

1. Dr. Schweinitzer József rendőrkapitány jelentése, 1924. április 9.

Bizalmas tudomásunkra jutott, hogy egy Sztaron nevű kb. 24 éves, valószínűleg r[ómai] k[atolikus] vallású, autószerelő, vagy mechanikus foglalkozású egyén, aki kb. 4 évvel ezelőtt a Tompa utca környékén lakott, – Tamás Emil főiskolai hallgatónak VII. kerület István út 3. – azt mondta bizalmasan, hogyha Szerbiában akadt egy Gavriilo Princip, aki Ferenc Ferdinánd trónörökösöt meggyilkolta, úgy Magyarországon is van most egy ember, ő, aki vállalkozott arra, hogy Horthy Ő-főméltóságát láb alól eltegye. Egyidejűleg egy 7/65 mm Stop Frommer pisztolyt mutatott, fel s közölte azt is, hogy Horthy Ő-főméltóságát ő már több ízben várta és leste az Albrecht úton, megállapította már az is, hogy a Várban lévő Erzsébet múzeum egyik ablakából golyóval könnyen utolérhető volna, amikor gépkocsiba száll, de azt a helyet nem tartja terve keresztülvitelére alkalmasnak, mert a Vár figyelés alatt áll, s hogy legutóbb f[olyó] hó 6-án az olasz-magyar nemzetközi futballmérkőzés színhelyén ugyanily céllal leste Ő-főméltóságát, az azonban dacára annak, hogy az újságok megjelenését jelezték, nem jelent meg. Közölte végül azt is, hogy több ízben találomra is helyet foglalt a Nemzeti Színház táján, ahol az arra haladó autóknak lassítania kell tempójukat, azonban ez ideig nem volt szerencséje, mert Ő-főméltósága ott nem haladt el.

Tamás Emilről ezután az iránt érdeklődött, hogy nem-e adhatna neki felvilágosítást Horthy Ő-főméltóságának életrendjét illetőleg, s közölte azt, hogy eddig Bécsben tartózkodott, ahol jó élete volt, azonban oly csoport megbízásából jött Magyarországra és az az elhatározása, hogy Ő-főméltósága ellen intézett merénylet után azonnal öngyilkosságot fog elkövetni.

Tudomásunk szerint, Tamás a kérdéses embernek azért volt bizalmasa, mert vele együtt szolgált egy ideig a Vörös Hadseregben és mert tudta Tamás Emilről, hogy Tamás ellen, annak előzetes letartóztatása mellett Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter úr feljelentésére egy ló kiviteli panamából kifolyólag eljárás volt folyamatban és mert Tamás ennek következtében egzisztenciáját veszítve Sztaronnak panaszkodott – mondván, hogy Magyarországon nem tud már magának egzisztenciát teremteni, – kénytelen vagy öngyilkosságot elkövetni, vagy pedig külföldre kivándorolni.

A kérdéses beszélgetés kettőjük között az utcán, f[olyó] hó 8-án 5–6 óra között a Nemzeti Színház előtt és a Röck Szilárd utcában folyt le. Ketten véletlenül találkoztak.

Személyleírását mellékelem.

Budapest, 1924. április 9-én.

Dr. Schweinitzer József⁴²
rendőrkapitány

[BFL VII. 5. c. 5010/1924. I. kötet 10. Fejléc és cím nélküli, géppel írt jelentés-másolat, Dr. Schweinitzer József rendőrkapitány aláírásával. Az irat jobb alsó részén kézzel írt szövegrész olvasható: „254/92Y pol[itikai] res[elvált].”]

2. Sztaron Sándor elfogatásáról beszámoló jelentés, 1924. április 9.

Budapesti m. kir. államrendőrség

Jelentés
1924. év április hó 9-n

Kapott személyleírás alapján Sztaron nevű állítólagos autószerelő után, aki állítólag Horthy Ő-főméltósága ellen merényletet akart elkövetni, – a fővárosunk területén kutattunk, melynek folyamán még az este, körülbelül 10 óra körül nevezettre [IX. kerület] Viola utca 29. II. 19. sz. a. ráakadtunk.

A kérdéses egyén Sztaron Sándor budapesti születésű 23 éves ág[ostai] ev[angélikus] nőtlen vasesztergályos. A kérdéses helyen Sztaron nővérénél özv. Czeising Józsefnénél lakott, ki az est folyamán nekünk ajtót nyitott. Sztaron, ki a szobában aludt kopogásunkat nem hallotta, s csak akkor ébredt fel, mikor a szobaaajtót kinyitottuk, s a szobába léptünk. Sztaront, ki belépésünkkor az ágyból kiugrott azonnal elfogtuk. Kabátja zsebében, mely a szoba melletti konyhában lógott egy 7, 65 mm Frommer típusú ismétlő pisztolyt öt tölténnyel töltve találtunk, melynek ravasza felhúzott állapotban, lövésre készen állott. Sztaron a revolverre nézve kijelentette, hogy azt még a Kommün alatt 1919. június 24-én, az ellenforradalom napján⁴³ egy ellenforradalmártól szerezte, jobban mondva vette el, s a revolvért Horthy Ő-főméltósága ellen tervezett merénylet végrehajtásához tartotta a mai napig magánál. Ugyancsak még a helyszínen elmondta [...] Sztaron, hogy Horthy Ő-főméltóságát már több ízben kereste, azonban sosem tudott a közelébe férkőzni, hogy merényletét végrehajtsa. Elmondta ugyancsak továbbá Sztaron azt is, hogy fegyverét lefogásánál ellenünk is használta volna, sajnos azonban ez neki nem sikerült, mivel mi [a] lakásba gyorsabban léptünk be, mint ő felébredett, s a konyhába revolveréért már nem juthatott.

Sztaron Sándort, ki 1917. október 24-én a Pestvidéki Törvényszék által két rendbeli lopás vétségéért és egy rendbeli mezőrendőri kihágás miatt 15 napi fogházra volt büntetve, előállítjuk, s [a] tőle lefoglalt Frommer pisztolyt 5 tölténnyel jelentésünk kapcsán beszolgáltatjuk.

Kmft.

Hain Péter⁴⁴
detektív csoportvezető

Mersits Gyula⁴⁵
Wayand Tibor⁴⁶
Koszó Endre
detektívek

Látta:

Zdeborszky Oszkár⁴⁷
detektív főcsoportvezető

[BFL VII. 5. c. 5010/1924. I. kötet 17. A Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség koronás címerű fejlécével ellátott, géppel írt jelentésmásolat, eredeti aláírásokkal. Az irat jobb alsó részén a Budapesti Királyi Ügyészség 1924. április 19/044458 számú

fejbélyegzőjének pecsétnyomata látható. A jelentés jobb felső részén kézzel írva az „1924. IV. 9. Sztaron S. elfogatása” mondat olvasható.]

3. Folytatólagosan felvett jegyzőkönyv Sztaron Sándor gyanúsított kihallgatásáról, 1924. április 9–17.

Budapesti m. kir. államrendőrség

Jegyzőkönyv

Fölvéve Budapesten, 1924. évi április hónap 9. napján délután 12 órakor [...] gyanúsított [...] kihallgatása alkalmával.⁴⁸

Jelen vannak: alulírottak.

Gyanúsított kérésére az eljáró tisztviselő intézkedése folytán a kihallgatás [...] mint hatósági tanúk jelenlétében történik.

Idézésre megjelent [...] Az előállított gyanúsított személyes viszonyaira nézve megkérdezte, előadja:

1. Családi neve (esetleg mellékneve.)
esetleges előbbi neve. Sztaron Sándor
2. Utóneve (több utónév közül, az amelyen közönségesen szólítják aláhúzendó.)
(Férjes vagy özvegy nőknél férjük teljes neve is fölveendő.)
3. Atyjának családi és utóneve: Sztaron András
4. Anyjának családi és utóneve: Janics Erzsébet
5. Születési ideje: 1901. év május hó 6. nap.
6. Születési helye: Budapest, község/város Pest vármegye [...] község/város [...] kerület [...] ország
(18 éven aluli gyanúsítottól megkérdezendő, hogy melyik lelkészi hivatalnál vagy anyakönyvi kerületben anyakönyvezték.)
7. Családi állapota: nőtlen
Nős férfinél a feleség neve: [...] 18 [...]
8. Honossága: magyar
9. Községi illetősége: Budapest [...] község/város [...] vármegye [...] község/város [...] kerület [...] ország
10. Lakhelye: Budapest, IX. Viola utca 29. II. 19.
11. Vallása: ág. evang.
12. Kora: 25 éves
13. Foglalkozása (állása, hivatása): vasesztergályos
Tüzetesen megjelölendők:
 - a) közzszolgálatnál (minőség, díjazás, eskütétel, véglegesség v. ideiglenesség) segéd
 - b) magánszolgálatnál (az alkalmazás és a foglalkozás minősége)
 - c) indítványos bűncselekménynél (az alkalmazás állandósága, díjazás minősége, fölmondás)
 - d) kiskorúaknál és önálló keresettel nem bíró asszonyoknál a családfő foglalkozása.
14. Vagyoni viszonyai: vagyontalan
(esetleg ingatlan birtok.)
15. Katonásági viszonyai: nem volt
16. Szellemi műveltsége:
 - a) ír és olvas? igen
 - b) magasabb iskolai képzettsége
17. Anyanyelve: magyar

18. Az örökösökre át nem szálló címek, rend- és díszjelek: nincsen
19. Terhelt által vitt gyámság vagy gondnokság: nem
20. Előző büntetések: 1917. október 24-én a Pestvidéki Királyi Törvényszék által lopásért 15 napi fogház.
21. A gyanúsított netán fölismerhető testi vagy szellemi fogyatkozás: nincsen
Személyazonosságának megállapítása után közöltetik terhelttel, hogy [...] kárára elkövetett [...] gyanúsítottatik.
Gyanúsított figyelmeztetvén védőválasztói jogára, fölvilágosítottván a védő kirendelésének módozatairól és az ingyenes védelem esetéről, kijelenti:
- Védőül választom [...] ügyvédet
 - Ingyenes védő kirendelését kérem.
 - Nem kívánok védőt.

Arra a kérdésre, hogy kíván-e valamit a védelmére előadni, terhelt következőleg nyilatkozik.

A gyanúsítást megértettem, magamat bűnösnek nem érzem. Nem érzem magam bűnösnek, mert a kormányzó úr Ő-főméltósága elleni merényletet meggyőződésből akartam végrehajtani és, ha ma újra visszanyerném szabadságomat és cselekvési képességemet, újból csak arra törekednék, hogy életét kioltsam.

Kérdésre előadom a következőket:

Elemi iskoláimat Budapesten, az V. és VI. kerületben végeztem. Öt elemi osztályt végeztem, majd pedig az V. kerületben két polgári osztályt. Ekkor tört ki a világháború. Édesatyám, aki molnárszegéd volt, időközben Sződligetre (Pest megye) költözött, ahová én is elkerültem. Budapesten egy évig különböző üzletekben kifizető voltam, majd pedig 1915-ben vasesztergályos-tanonc lettem a Hungária körúton lévő Fehér és Gimesi cégnél. Három hónapi itt tartózkodás után, elkerültem a Vulkan gépgyárba gépmunkásnak. Ebben a minőségben még a Hercules gépgyárban (Figyelő út) dolgoztam, majd elmentem a Wörner gyárba, ahol vasesztergályos-tanonc voltam. 1918 szeptemberében a Jakab és Hegedűs gépgyárba kerültem, ahol a Kommün kitörése ért. Mindenekelőtt önként beléptem a Vörös Hadseregbe. A június 24-i ellenforradalom alkalmával járőrszolgálatot teljesítettem. Eközben nyolc ellenforradalmárt, de lehetettek többen vagy kevesebben is, a Pálffy téri laktanyában állítottam elő, azért mert az ablakok ki voltak náluk világítva. Az embereket nem bántalmaztam, csak átadtam őket az akkori őrségnek. Nemsokára reá beosztásomban, az 1. vörös ezred kötelékében kikerültem a román frontra. 1919. augusztus 3-án azután oláh fogságba kerültem, ahonnan Abonyból 1919. október végén kerültem vissza Budapestre. Amikor visszaértem, arról értesültem, hogy édesapámat, aki harminc évig volt a Hagenmacher-féle malom szolgálatában, a Kommün bukása után kidobták a malomból. Ez végtelenül elkésérített engem. Miután a szakmámban teljesen kilátástalan volt a helyzet, beállottam nyomdai segédmunkásnak a Kazinczy utca 9. szám alatt lévő Lengyel és Társa céghez. Hat hét múlva a Hercules nyomdába, onnan a Globus nyomdába kerülte, ahol 1922. április 18-ig dolgoztam. Másnap kiutaztam Ausztriába. Három napig Bécsben tartózkodtam. Innen Garbai⁴⁹ (akivel a Viktória kávéházban, Stiftgasse és Siebensterngasse sarkán ismerkedtem meg, s akivel a Socialdemokratische Partei Deutschösterreichs⁵⁰ helyiségében is találkoztam), egy ajánlólevelével Leobenbe utaztam, s ott a Seegraben széntárnában kaptam elhelyezést. Itt is csak a szociáldemokrata pártnak voltam a tagja. Ott töltöttem az időt egészen tavaly június 24-ig vagy 26-ig, amikor is Bécsbe mentem. Itt jelentkeztem ezután a magyar követségnél, ahol útlevelemet nem akarták láttamozni, hanem az ottani rendőr-igazgatósághoz utasítottak, ahol Ausztria területén való engedély nélküli tartózkodás miatt, 24 órai elzárásra ítélték, és kényszerűtlevéllel hazautaztattak. Sopronnál léptem át a határt. Hazaérkezésem után a Hungária malomba léptem be, ahol mint napszámos az építkezésnél dolgoztam. 1923. június 30. óta pedig egészen 1924. március 29-ig ugyanott dolgoztam, csak már vasesztergályosi minőségben.

Beismerem, hogy a legkomolyabb és leghatározottabb szándékom volt az, hogy Horthy Miklós Ő-főméltóságát a nálam most megtalált Frommer pisztollyal lelőjem. Ezt a pisztolyt én még a kommunizmus [értsd Tanácsköztársaság] ideje alatt, a június 24-i ellenforradalom napján vettem el egy ellenforradalmártól és azóta tartogattam azt.

Ez az elhatározás bennem tavaly május havában érlelődött meg. Akkor, amikor Ausztriában a legjobban ment a dolgom, s arra gondoltam, hogy Magyarországon a dolgozó milliók az legnagyobb elnyomatás jármát nyögik. Benne láttam megszemélyesítve a reakciót, a kurzust, s úgy vélem, hogy ő még bűnösebb Bethlen István grófnál is, akinek megölésével rendszerváltozást nem véltem elérni. Tudtam, hogy Bethlen személyéhez könnyebben tudnék hozzáférni, s mégis csak azt ambicionáltam, hogy Horthy Ő-főméltóságát tegyem el láb alól. Erre a gondolatra az elmúlt négy esztendőnek az eseményei, főleg Somogyi, Bacsó, Cservenka meggyilkolása⁵¹ juttatott, és az, hogy Magyarországon a munkásság baromi sorban él, dacára annak, hogy véresre dolgozza magát és, hogy az uralkodó jelszó a keresztény felebaráti szeretet. Úgy éreztem, hogy életemet fel kell áldoznom a dolgozóknak eljövendő jobb sorsa érdekében.

E szándékom keresztülvitelére legelsősorban is okot kerestem a Hungária malomban arra, hogy ott hagyhassam azt. Teljesen indokolatlanul összevesztem az igazgatóval és a gondnokkal, csak azért, hogy még azonnal eltávozhassam, mert úgy tudtam, hogy az olasz-magyar nemzetközi mérkőzést március 30-án fogják megtartani, s úgy tudtam, hogy a kormányzó úr Ő-főméltósága ott meg fog jelenni. Ekkor pedig feltétlenül végre akartam hajtani tettemet. Később ezután értesültem, hogy a kérdéses mérkőzés nem ekkor, hanem április 6-án tartják meg. Április ezen napjáig az időt arra használtam fel, hogy a körutakon, a Nemzeti Színház közelében, ahol tudomásom szerint a gépkocsiknak lassan kell hajtaniuk, mindenütt Horthy Ő-főméltóságát lestem. Nálam volt állandóan, az öt töltenyre töltött, s felhúzott ravaszú Frommer pisztolyom, melyet kabátomban, könnyen hozzáférhető helyen tartottam. Néztem az újságokat azt kutatva bennük, nem-e talállok fel bennük oly közleményt, amely elárulná merre halad majd a kormányzó úr. Sőt megkérdeztem egy Tamás Emil nevű fiatalembert is, aki velem együtt szolgált a Vörös Hadseregben, s akiről tudtam, hogy tisztí nyomozó, kormányzóparti titkár és 1922-ben választási biztos is volt, de akiről tudtam azt is, hogy volt oka megutálni a mai rendszert, mert nem engedték őt érvényesülni, s aki előttem életuntságtól is panaszkodott és azt mondotta tegnap, hogy öngyilkosságot fog elkövetni. [Kérdeztem tőle] nem mondaná meg nekem, merre fordul meg a kormányzó úr, szokott-e a Vérmezőre lovagolni járni.

Április 6-án úgy értesültem, hogy Horthy Ő-főméltósága feltétlenül megjelenik a kérdéses mérkőzésen. Dacára annak, hogy rossz anyagi viszonyok között álltam, mégis váltottam 10 000 koronáért egy tribünjegyet az MTK pályára, oda pisztolyommal felszerelve elmentem és állást foglaltam a klubház közelében, a kőlépcsőknél, ahol nézetem szerint a kormányzó úrnak kellett volna helyet foglalnia. Vártam őt, s ha kijött volna, s a közelébe fértem volna, feltétlenül agyonlőttem volna. Sajnálatomra azonban nem jött meg. Csalódottan távoztam el innen. Hazamentem, meguzsonnáztam, lefeküdtem aludni. Jól és mélyen aludtam. Folyó hó 7-én ezután Budára akartam átmenni, ott akartam őt keresni, de mert megeredt az eső, úgy gondoltam, hogy ily időben úgysem fog kijönni az utcára. Tegnap délután azután a Nemzeti Színház előtt vártam őt. Úgy éreztem, hogy el fog jönni az előadásra. Itt akadtam rá Tamás Emilre, akivel közöltem tervemet, de óvakodtam attól, hogy bárki más erről tudomást szerezzen. Nem is hiszem, hogy valaki tudna, vagy tudott volna tervemről. Erről én soha senkinek, még a legközelebbi hozzátartozómnak sem tettem említést. Sőt odáig is elmentem, hogy a szociáldemokrata párt pártéletében sem vettem részt, nehogy tervem végrehajtása után rájuk valamilyen ódiom háramoljon. Engem senki ezen a világon a terv keresztülvitelére nem bujtott fel, semmiféle titkos társasággal összeköttetésben nem állottam és nem állok, amit tenni akartam, azt tisztán saját elhatározásomból, komoly és érett megfontolás után határoztam el. Hosszú ideig, nagyon hosszú ideig tartott, amíg ez az elhatározás bennem ily erőssé vált, de most már kifejezetten életcélként tekintem ennek végrehajtását.

Kérdésre előadom, hogy a Várban nem jártam, az Erzsébet Királyné Múzeumban sem tartottam terepszemlét, az Albrecht úton nem voltam. Nem vagyok kommunista érzelmű, mert minden diktatúrát, lett légyen az akár bal, akár jobboldali, elítélek. De nem vagyok szociáldemokrata sem, mert a társadalmi evolúciót a munkásmozgalomban nem tartom célravezetőnek. Ellenben kimondom: anarchista vagyok, mert a meggyőződésem, hogy ennek a mai világrendnek teljesen össze kell omolnia, a létért [való] küzdelemben, melynek harcnak kell lenni mindenkivel szemben, a gyöngének el kell pusztulnia és csak a megmaradó, korlátok nélkül élő erősnek lehet az a hivatása, hogy egy jobb és boldogabb jövő felépítésén dolgozhass[on]. Legelsősorban tehát, le kell gyilkolni a mai rendszer minden exponensét és azután jöhet csak mindenkinek harca mindenki ellen, mert ebben a társadalmi berendezkedésben az egyén nem találja meg a boldogulását.

Kérdésére előadom, hogy társadalomtudományi könyveket soha nem olvastam. Nem tudom, ki vagy mi volt Bakunyin⁵², Luchenyi⁵³ s, hogy erről a mozgalomról én csupán hallomásból tudok. Megfordultam bányászok között Ausztriában, de mert a német nyelvet nem bírom, tőlük ily felfogás propagálását nem hallottam. Ellenben beszélt erről nekem sokat Leobenben a kommunista Zelenka Gyula, aki Budapesten a Kommün alatt párttitkár volt, Schlesinger Illés, aki Budapesten üzemi termelő-biztos volt a Kommün alatt, Bandl⁵⁴ volt vörösőrségi dandárparancsnoknak sógora és Chlepkó Ede.⁵⁵

További kérdésre előadom, hogy 1918-ban egy tüdőgyulladásra estem keresztül, ezen betegségen kívül azonban semmiféle egyéb fertőző betegségen vagy sérülésen nem estem keresztül. Teljesen egészségesnek érzem magam.

Chlepkó Ede tudomásom szerint a Leoben melletti Donawitzben tartózkodott még az utolsó időkben is, míg a többiek tartózkodásáról mit sem tudok.

Végül kérdésre előadom, hogy Budapesten a következő egyénekkal érintkeztem: Szokolay József, Budapest, Liliom utca 6. Fixl Rudolf, Budapest, Mária Valéria telep, Tóth Gyula sofőr, Budapest, Tompa utca és Páva utca sarok és végül Pacona Gyula [helyesen Pacuna Géza] Budapest, Haller utca 26. Mennyasszonyom, szeretőm vagy lányismerősöm nincsen. Közösüléseimet a Liliom utcai kéjnéknél hajtottam végre.

Felolvasás után h[elyben] h[agyólag] aláíratott.

Kmft.

Dr. Schweinitzer József
ker[ületi] kapitány

Sztaron Sándor

Folytatólag felvéve 1924. április 10-én reggel 5 órakor. Jelen vannak alulírottak. Tamás Emil tanú felhívásra szemébe mondja Sztaron Sándor gyanúsítottnak a tanúvallomásaiban foglaltakat, mire Sztaron Sándor kijelenti: Tamás Emil előadása mindenben megfelel a színtiszta igazságnak. Az is igaz, hogy azt mondtam neki, hogy fel akarok majd még menni a Várba is, az Albrecht útra is, mert talán ott szerencsém lesz. Egyebet Tamás Emil vallomásához hozzáfűzni nem szándékozom, hacsak azt nem, hogy valóban igyekezett engem merényletem tervéről lebeszélni.

Felolvasás után h[elyben] h[agyólag] aláíratott.

Kmft.

Dr. Schweinitzer József
ker[ületi] kapitány

Sztaron Sándor
Tamás Emil

Folytatólag felvéve 1924. április 10-én délelőtt 6 óra 40 perckor. Jelen van alulírottak. Pacuna Géza vallomása ismertetése után Sztaron Sándor előadja: Pacuna vallomása megfelel az igazságnak. Felolvasás után h[elyben] h[agyólag] aláíratott.

Kmft.

Dr. Schweinitzer József
ker[ületi] kap[itány]

Sztaron Sándor

Folytatólag felvéve 1924. április 11-én. Jelen vannak alulírottak. Gyanúsított kérdésre előadja a következőket: Budapesten és Csonka-magyarországon a már megemlített egyének kivül senki mással barátságban nem voltam. Az említett egyének közül a legintimebb barátság Szokolai Józsefhez fűzött, emlékezetem szerint azonban előtte tervemről soha nem beszéltem, bár nem tartom kizártnak azt, hogy ittas, vagy fél-ittas állapotban célzásokat tettem erről. Vele ugyan egynéhányszor eljártam korcsmázni, voltunk együtt moziban és színházban is.

Ausztriai tartózkodásom ideje alatt, odautazásomkor Bécsben csak három napot töltöttem. Emlékszem, hogy szombat délelőtt érkeztem meg. Rögtön a Metallarbaiter-Verband⁵⁶ helyiségét kerestem fel (Kohlgasse), ahol előttem név szerint ismeretlen egyének intézkedésére az én kérelmemre pénzbeli segítséget kaptam. Aznap délután a városban sétáltam. Az éjszakát a fémmunkások Schlafstallejében⁵⁷, mely emlékezetem szerint a XII. kerület egyik utcájában volt, töltöttem. Vasárnap reggel és délelőtt az utcán lógtam, délután pedig elmentem a Viktória kávéházba, ahol Pirovics Károly nevű társam, akivel együtt mentem ki Bécsbe, akivel együtt is voltam, bemutatott Garbai Sándornak. Az iránt érdeklődött voltam-e vöröskatoná, miért jöttem el Magyarországról. Pirovics tolmácsolta aztán azt a kérésünket, [hogy] legyen segítségünkre abban, hogy valahol elhelyezkedhessünk. Feltárta előtte nehéz helyzetét, elmondta, hogy nemrégiben szabadult a szegedi Csillagbörtönből, ahol azért volt elzárva, mert a Kommün alatt, mint vörös századparancsnok, valamilyen bűncselekményt követett el. Garbai aztán másnap délelőttre a Hermann-gasse-be rendelt minket. Itt megjelenvén mindkettőnket a „Világosság” szociáldemokrata kör igazolt, mely ebben az időben a 2 ½ volt, most azonban már csak 2-es.⁵⁸ Ezután Garbai egy címet adott nekünk egy Radó nevű egyén útján, s azt az utasítást adta, utazzunk Eisenerzbe. Elmentünk ide, itt azonban arról értesültünk, hogy Varga elvtárs, akihez utasítottak, nem tehet érdekünkben semmit, miért is elmentünk Leobenbe, ahol a vasmunkás szövetségben jelentkezünk. Itt utassegélyt kaptunk. Itt azt a tanácsot adták, hogy menjünk el Seebrabenbe, s keressünk ott a bányában alkalmazást. Így is cselekedtünk. Alkalmaztak, s ettől az időtől kezdve mindvégig ebben a bányában, részben mint csillás, részben pedig mint lakatos dolgoztam. Visszafelé jövet Magyarországra Bécsben senkivel sem érintkeztem. Itt csupán a magyar követséget kerestem fel, ahonnan a rendőr-igazgatósághoz utasítottak, az pedig őrizetbe vett. Ez a hivatal három napig tartott fogva, majd egy rendőrrel kikísértettek a Súdhofra,⁵⁹ hol feltettek a vonatra, mellyel azután Wienerneustadtig utaztam. Itt jelentkeztem újból a rendőrségen, onnan ismét tovább utaztattak. Sopronnál léptem át a magyar határt.

Leobeni tartózkodásom idején, amely 1922. április 28-tól 1923. július 23-ig tartott, állandóan a Wartinberg tárnában dolgoztam. Ez alatt az idő alatt Leoben városában, túlnyomó részt az Erzberg kávéházban találkoztam a velem együtt elégedetlen barátaimmal. De sok esetben előfordult az is, hogy ezeknek lakásán találkoztunk. Állandóan együtt voltam a már említett Schlesinger Illéssel, Zelenka Gyulával, továbbá Pál Árpáddal, akik együtt laktak Hinterbergben, a celluloid gyár egyik legénylakásában. Pál Árpádra vonatkozólag csak annyit adhatok elő, hogy ő a bécsi kommunista párt pénztárosa vagy a kommunista segélyek kifizetője volt. Társaságunkba tartozott még Moskovits Imre is. Ez az ember érettségit tett fiú volt, aki valamikor tagja volt a kommunista pártnak, s abban aktív működést is fejtett ki, s tudomásom szerint az olasz

fasiszmus ellen is sikeresen működött, mert 1922-ben a fasiszta puccs⁶⁰ idején, Milánóban valami bombamerényletet is elkövetett, amiért Olaszország kiadatását is kérte, de eredménytelenül. Ritkábban találkoztam már Bandl volt vörös dandárparancsnokkal és Chlepkó Edével. Főleg az utóbbi, nagyon rövid idő múlva eltűnt Leobenből, s tudomásom szerint Berlinbe ment. Társaságunkhoz tartozott még Pirovics Károly volt kecskeméti munkászászlóalj-parancsnok és Hellebrandt János. Ez az utóbbi szintén érettségit tett könyvelő, előbb román, majd magyar katonaszökevény. Ezeknek személyleírását jelen jegyzőkönyvemhez csatolom.

Leobenben való együttlétünk alkalmával minden egyes alkalommal társadalomtudományi kérdések körül forgott a vita. Pál Árpád és Zelenka Gyula a kommunista álláspontot képviselték. Ugyanezt tette Pirovics Károly is, de kevesebb járatossággal, ha ugyanolyan meggyőződéssel is. Bandl kommunistának vallotta magát, de szerintem nem volt meggyőződéses, hanem csak a konjunktúrát akarta ott kihasználni. Előfordult nála az is, hogy úrnak szólíttatta magát. Schlesinger a szindikalista álláspontot védte, de krisztianistának mondta magát és kijelentette, hogy magára nézve a pártfegyelmet kötelezőbe nem ismeri el, azonban ennek dacára tagja volt a szocialista pártnak. Én kezdetben szocialista voltam. Azonban amikor az itt lefolytatott vitatkozások és kitanítások arról győztek meg, hogy a kommunizmus és a szindikalizmus uniformizálni akarja az embereket, a szocializmusnak a társadalmi fejlődésbe vetett hite pedig csak álom, főleg Schlesinger és Zelenka befolyása folytán az anarchista elveket vallottam már magaménak. Úgy láttam és úgy látom ma is, hogy minden egyéb más megoldási lehetőség fából vaskarika. Ebben a meggyőződésemben az általuk nyert kitanításon felül, valamint Upton Sinclair⁶¹ Jimmy Hickins-e⁶² és Anatole France⁶³ Párttűő angyalain⁶⁴ kívül saját egyéni felfogásom is megerősített.

Schlesingerrel és Zelenkával 1923. május havában azt tárgyaltuk meg, hogy a Magyarország elleni bojkott⁶⁵ Magyarországon a változást nem hozta meg. Ez a külső beavatkozás tehát gyöngének bizonyult, s ezért úgy véltük, hogy az öszmunkásság kitörése fog itt rendszerváltozást előidézni. Amikor ezután Schlesingerrel és Zelenkával a kérdésnek ezt a részét megvitattuk, s ettől ők sem vártak eredményt, elhatároztuk, hogy anarchista eszközzel, Horthy Ő-főméltóságának meggyilkolásával fogunk zavart okozni – vall céljáról a merénylő kihallgatása alkalmával, – s ezzel a cselekedettel véltük megmozdítani tudni Magyarország munkásságát, vagy legalább is zavart fogunk tudni előidézni, s ezzel is gyöngíteni fogjuk a mai társadalmi rendet.

A lelkeemben ezzel az elhatározással búcsúztam el 1923. június 23-án, vagy 24-én a fentiekől azzal, hogy tettemet, amelyet végre kellett hajtanom, minden körülmények között végre is fogom hajtani. Megbeszélésünk szerint csupán annyit kellett velük közöljek, hogy szerencsésen megérkeztem, s további fejleményekről azonban őket nem volt lehetséges és szabad értesítenem, mert az 1912. évi 63. t. c.⁶⁶ alapján a leveleket még mindig cenzúrázzák és tudtunk arról, miért is nem volt tanácsos erről a témáról írni.

Hazaérkezésem után, egy ideig itthon tájékozódni igyekeztem [a] közállapotokról, majd pedig érdeklődni kezdtem abban az irányban, hol és merre fordul meg Ő-főméltósága. Ez az érdeklődésem azonban hosszú ideig eredményre nem vezetett. Ezenfelül, nem is igen mertem feltűnően érdeklődni, s nem is mertem a szándékolt merénylet véghezviteléhez hozzálátni még. Ezért munkát vállaltam, s napi elfoglaltságom után oly fáradt voltam, hogy alaposabb információkat nem tudtam beszerezni. Időközben azonban állandóan foglalkoztam a tervemmel és napról-napra erősödött meg bennem a bátorság a merénylet végrehajtásához. Miután láttam, hogy más kiút nincsen, minthogy rendeltetésemnek megfeleljek, s miután láttam azt is, hogy munkateljesítményem mellett feladatomban nem tudok eleget tenni, elhagytam munkahelyemet, s ettől a perctől kezdve most már egyedüli célomnak a merénylet végrehajtását tekintetem.

Tagadom azt, hogy a már említetteken kívül erről a dologról más, külföldön élő ember tudott volna, avagy, hogy bárkivel is ebben az ügyben levélbeli, vagy futár útján

összeköttetésben állottam volna. Ez nagyon veszedelmes dolog lett volna, s nézetem szerint csak arra vezethetett volna, hogy a hatóságok kezeibe kerültem volna még akkor, mielőtt a merényletet végrehajthattam volna. Magyarországon csak Paconával és esetleg Szokolaival közöltem a merénylet tervét Tamás Emilen kívül. Nem tudom azonban bizonyosan azt, hogy Szokolainak tényleg említést tettem-e arról. Ezekkel az emberekkel azonban semmiféle közös egyetértésem nem volt. Más összeköttetésem senkivel ezen a világon nem volt, pénzbeli támogatást senkitől nem kaptam e terv keresztülvitelére, de más célra sem. Czeiszing Józsefné nővérem előtt úgy tüntettem fel a városban való kószálásaimat, mintha az munkakeresés céljából történt volna, s így annak elhatározásomról és tervemről fogalma sem volt.

Egyebet elmondani nem kívánok, csupán azt adom elő, hogy még ma sem tartom helytelennek azt, amit el akartam követni. Felolvasás után h[elyben] h[agyólag] aláíratott.

Kmft.

Dr. Schweinitzer József
ker[ületi] kap[itány]

Sztaron Sándor

Folytatólagosan felvétellett ugyanott ugyanazon személy által 1924. évi április hó 17-én. Az előttem kihirdetett és előzetes letartóztatásomat elrendelő határozatot tudomásul vettem, így jogaimra történő figyelmeztetés után abban megnyugszom.

Felolvasás után h[elyben] h[agyólag] aláíratott.

Kmft.

Dr. Schweinitzer József
ker[ületi] kap[itány]

Sztaron Sándor

[BFL VII. 5. c. 5010/1924. I. kötet 18–23. A Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség fejlécével ellátott, géppel írt jegyzőkönyvmásodlat, eredeti aláírásokkal. A jegyzőkönyv 1924. április 17-én folytatólagosan felvett része kézzel írott.]

4. Tamás Emil tanúvallomási jegyzőkönyve, 1924. április 10.

Tanúvallomási jegyzőkönyv

Fölvéve Budapesten, 1924. évi április hónap 10. napján [...] gyanúsított [...] elleni bűnügyben

Jelen vannak alulírottak

Az idézésre megjelent/Az önként megjelent. Az előállított tanú a nyomozás tárgyával és a gyanúsítottnak személyével megismertetvén, figyelmeztettetik, hogy köteles legjobb tudomása és lelkiismerete szerint a tiszta és teljes valóságot vallani és, hogy vallomását esetleg esküvel kell megerősítenie. Figyelmeztettetik arra, hogy ha valótlan vallana, a büntető törvényekbe ütköző cselekményt követne el. Ezután és pedig mindegyik tanú külön és az többi távollétében a következőket vallja:

1. Neve: Tamás Emil
2. Kora: 22 éves
3. Szülőhelye: Rákoskeresztúr

4. Lakhelye: Budapest, VII. István út 3. I. 9. Koyer Károlynál⁶⁷
5. Családi állapota: nőtlen
6. Vallása: ró[m]ai kath[olikus]
7. Foglalkozása: főiskolai hallgató
8. A terhelthez, valamint az ügyben egyébként érdekelthez való viszonya: érdektelen
9. Nem szenvedett-e kárt az eljárás tárgyául szolgáló bűncselekmény következtében: nem

(A B. P.⁶⁸ 205. §-ban felsorolt egyének figyelmeztetendők, hogy nem kötelesek tanúságot tenni. Úgy a figyelmeztetés, mint a tanúnak erre tett nyilatkozata jegyzőkönyvbe veendő.)

A kommunizmus alatt bekényszerítették a Vörös Hadseregbe. Az I. vörös gyalogezredben szolgáltam. Itt ismerkedtem meg Sztaronnal. A kommunizmus bukása után beléptem katonának a Prónay-zászlóaljba⁶⁹, majd tiszti nyomozó lettem, innen a menekültügyi hivatalhoz kerültem, majd pedig a kormányzópárt titkári állását töltöttem be. Ebben a minőségemben abba a gyanúba keveredtem, hogy ló-kiviteli panamámban részt vettem, miért is letartóztattak és egy évi vizsgálati fogságot is szenvedtem. Ügyemben eddig még ítéletet nem hoztak jogerősen.

A diktatúra bukása óta Sztaronnal f[olyó] hó 8-a óta [helyesen: 8-ig] nem találkoztam. Ezen a napon délután 5 órára egy barátommal randevút beszélünk meg a Nemzeti Színház elé. Miközben rá várok, egyszerre csak megszólított engem Sztaron. Emlékeztem arcára, s lassanként ezután eszembe jutott csalási [sic!] neve is. Beszélgetésbe elegyedünk egymással. Én elpanaszoltam neki keserű sorsomat, s közöltem vele azt, hogy közel állok ahhoz, hogy öngyilkosságot kell elkövessek, mert létfenntartásomról sehogy sem tudok gondoskodni. Erre beszédes lett. Felújította a Kommün alatti emlékeinket és egyben azt a kérdést intézte hozzám, nem-e gondolkoztam azon, ki az oka keserves sorsomnak. Amikor azt mondtam neki, hogy saját magam okoztam azt, azt felelte, hogy ez nem egészen helytálló, mert azt kizárólag annak az embernek köszönhetem, aki Bethlen István grófnál is nagyobb úr, aki a kurzust ma is még fenntartja. Ekkor még nem nevezte meg Horthy Ő-főméltóságát. Kifakadva azután elmondta, hogy Ausztriában nagyon jól ment a dolga, s csak azért jött haza, hogy ugyanazon feladatot töltsen be, mint a szerbek Princip Gavrilója⁷⁰, mert véget kell már vetni végre ennek a garázdálkodásnak. Elmondta ezután, hogy két héttel ezelőtt még dolgozott, de ezt a munkahelyét is azért hagyta el, mert eleget akar már tenni elhatározásának, meg akarja és meg fogja gyilkolni Horthy Ő-főméltóságát, ha azonban munkába kell járnia, akkor képtelen ezt foganatosítani. Elmondta, hogy azóta folyton Horthy Ő-főméltóságával való találkozását szorgalmazza. Leste őt már az Albrecht úton, a Várban, az Erzsébet királyné múzeum táján, de ezek a helyek nem alkalmasak. Leste őt a Nemzeti Színház környékén és az olasz-magyar mérkőzésen is, de eddig eredménytelenül. Majd arra kért tőlem feleletet, nem-e tudom, hogy jár-e ki Ő-főméltósága lovagolni a Vérmezőre, nem-e tudom, milyen az életrendje, mert szándékát feltétlenül végre akarja hajtani. Erre lebeszélni igyekeztem őt, s amikor láttam, hogy ez a fáradozásom eredménytelen, s hiábavaló, át akartam őt adni egy rendőrnek. Időközben azonban megérkezett az általam várt barátom, aki felém köszönt. Ekkor megjött Sztaron és oly hamar elillant, hogy rendőrkezre már nem juttathattam. Azt kifejezetten nem mondta nekem, hogy Bécsből őt egy csoport küldötte haza Horthy Ő-főméltóságának meggyilkolására, csupán olyasvalamit mondott, hogy már Bécsben megfogalmaz[ód]ott benne ez a szándék, s hogy egy barátja azzal fenyegette meg, hogy inkább, mint bolondot letartóztatja, lefogatja, semhogy valamilyen számaráságot kövessen el Magyarországon.

Egyéniségéről csak annyit adhatok elő, hogy a Kommün alatt meggyőződéses kommunistának tartottam őt. Mostani gondolkodásmódját egyébként nem ismerem.

Felolvasás után h[elyben] h[agyólag] aláíratott.

Kmft.

Dr. Schweinitzer József
ker[ületi] kap[itány]

Tamás Emil

[BFL VII. 5. c. 5010/1924. I. kötet 30–31. Fejléc nélküli, géppel írt jegyzőkönyvmásodlat, eredeti aláírásokkal.]

5. Zdeborszky Oszkár detektív főfelügyelő és Hain Péter detektív jelentése a segraabeni bányatelepről, 1924. április 29.

Jelentés

Budapest, 1924. április 29-én

Az Ő-főméltósága ellen tervezett merénylet ügyéből kifolyólag letartóztatásban lévő Sztaron Sándor budapesti szül. 1901. ág[ostai] ev[angélikus] nőtlen, vasesztergályos-segédnek a főkapitányság politikai osztályán f[olyó] év április hó 9., 10., és 11-én tett jegyzőkönyvi kihallgatásának adatai alapján, ezek felülvizsgálata, illetve valódiságuk megállapítása céljából nyomozást folytattunk le Leoben és környékén, mely eljárásunk eredményeként tisztelettel a következőket jelentjük.

Megállapítást nyert, hogy Sztaron Sándor a wieni [bécsi] emigráló-tábor [sic!] ajánlatára, mint szervezett munkás került a Leoben melletti Seegraben bányatelepre, ahol 1922. április 28-tól, 1923. június 23-ig állandó munkás volt, a „Wartinberg-Schlacht”⁷¹-ban bírt beosztása. 1923. június 23-án saját elhatározásából hagyta el munkahelyét és a bányateleptől elbocsájtó levelet kapott. Sztaron – mint megállapítást nyert – bejáratos volt a leobeni Lang Gasse 9. sz. alatti „Erzberg” kávéházba (lebúj szerű tivornyahely), hol is a fényképekről határozottan felismerték őt, mint a kávéház 1922–1923 évek-benni vendégét, s mint olyant, ki ott állandóan a Hellebrandt János köré csoportosult magyar kommunisták társaságában fordult meg. Megállapításink szerint Sztaron leobeni tartózkodása idején a következő magyar kommunisták tartózkodtak Leoben és környékén: Pirovics Károly, Zelenka Gyula György, Bandl Ferenc, Radó Árpád, Moskovitz Imre, Schlesiger Illés, Hellebrandt János, Váczi Ferenc, Pál Árpád.

E tények alapján, melyek Sztaron vallomását teljesen fedik – a nyomozást kiterjesztettük [a] fenti személyekre is. Ezen eljárásunk során azonban a merénylet tervezésére, a bizalmas jellegű házkutatások során sem sikerült tárgyi bizonyítékokat szereznünk. Am az említett személyek ellen Leobenben lefolytatott nyomozásaink adatai élénk fényt vetnek e társaság céljaira.

Meg kell jegyeznünk, hogy nevezettek mindannyian szervezett munkások, nemcsak a szocialista és a magyar kommunista párt, hanem a wieni, illetve a wiener-neustadt-i [bécsújrhelyi] magyar emigráns bizottság tagjai. Mindannyian a Kommünben Magyarországon szerepet vitt emberek, kiket Ausztria területén Chlepkó Ede szervezett meg újra. Chlepkó is megfordult Leobenben, de mindenkor bejelentetlenül. Jelenlegi tartózkodását elvtársai nem tudják. Különbösen nevezett működéséről [a] következőt szereztük be. 1921-ben a magyar kommunista párt Pogány⁷² útján Chlepkót igazolja, mint olyan, ki még a magyar Kommün kitörése előtt, még a Visegrádi utcában⁷³ „szép” pártépítő munkát végzett. Mint ilyen, Feldmann elvtárs ajánlatára a segélyre jogosultak megbírálására alakult munkásbizottságba hivatott meg. 1921 augusztusában Pogány egy jelentésében Kun Bélához⁷⁴ arról tesz említést, hogy Chlepkó és a köréje csoportosulók Wienben és egész Ausztriában nagyon „szép” pártépítő munkát végeztek. 1921. novemberben Kun Béla a Pogányhoz és Rudnyánszkyhoz⁷⁵ küldött felhívásában a Moszkvában tartott konferenciával kapcsolatosan igen helyesnek tartaná, hogyha [a]

Chlepkó köré csoportosuló vasasok, a párthoz eddig nem tartozott vasasokat is rábírnák arra, hogy képviseltesék magukat a konferencián. Mint látható, Chlepkó Ausztria területén pártépítő volt és az ő működésének köszönhető a leobeni kommunista tábor szervezése is. A leobeni kommunista tábor feje ma is Bandl Ferenc és Hellebrandt János.

Bandl, alias Bendl Ferenc a Leoben melletti Donawitzben Werleplats D. O. alatt lakik, veszedelmes kommunista. Bandlról az a hír, hogy ez nem az igazi neve. Körmend környéki ember, ki a Bandl nevet csak az összeomlás óta viseli, a háború alatt más volt a neve.

Hellenbrandt János Hinterbergben a papírgyár személyzeti házában lakik, 1922-óta a papírgyár alkalmazottja is egyben. Általánosan ismert veszedelmes kommunista.

Nevezettek köré csoportosulnak: 1. Pirovics Károly, 2. Zelenka Gyula György, 3. Schlesinger Illés, 4. Pál Árpád, 5. Váczi Ferenc, 6. Radó Árpád, 7. Moskovits Imre, valamint ide tartozott Sztaron Sándor is, akit még mai is, mint veszedelmes kommunistát emlegetnek Leobenben.

1. Pirovics Károly dabasi születésű 1895. r[ómai] k[atolikus], nőtlen, lakatos, 1921. december 21-én felségárulás és zendülés miatt, valamint veszélyes fenyegetésért a szegedi honv[éd] törvényszék által 1 év és 8 havi súlyos börtönre ítéltetett. Szegedi büntetésének kitöltése után Sztaron Sándorral együtt szökött át Ausztriába és vele egy napon, azaz 1922. április 28-án lépett a seegrabeni bánya „Wartinberg-Schlacht”-jének szolgálatába, ahol [a] mai napig dolgozik. Lakása Judendorf 118. sz. alatt van. Itt is kommunistának vallja magát, mégpedig a radikális kommunizmust képviseli. Állandóan kommunista akciók szükségességét hirdeti.
2. Zelenka Gyula György ezelőtt Leitendorfban lakott, jelenleg a Hinterberg-i papírgyár alkalmazottja és az ottani munkásház lakója. Jelenleg betegállományban van. Zelenka az említett kommunista táborban hangadó szerepet visz és tudják róla, hogy anarchista elveket vall és annak is tartja magát. Csak a „tett” embere, az ő befolyása alatt cselekedhetett Sztaron, ezt persze ő megvallani nem fogja soha. Ugyanily irányú egyén,
3. Schlesinger Illés – Kun Béla és Pogány intimusa⁷⁶ ki azelőtt Donawitzban lakott, 1923. szeptember 10-óta szintén Hinterbergbe jött lakni a papírgyárba, közben Olaszországban is járt, és végül
4. Pál Árpád a szekszárdi törvényszék által 2539/1921. sz. alatt hatóság elleni erőszak és izgatás miatt körözött lakatos, ki jelenleg szintén a hinterbergi papírgyárban alkalmazás nélkül bejelentetlenül tartózkodik.

E három utóbbi anarchista Hellebrandt vezérkarát képezi mindamellet, hogy Hellebrandt nyilvánosan nem annak vallja magát, de meg kell jegyeznünk, hogy e társaságban nagyon jól ismerik az általunk is ismert Weiler Artúr⁷⁷ hírhedt svájci, magyar származású anarchistát, kit általánosan „apjuknak”, „Weiler papának” neveznek maguk között. Sztaron Sándor ez emberek társaságában volt mindaddig, amíg Magyarországra be nem jött. E csoporthoz tartozik az 1923. május 31-ig Donawitzben tartózkodott

5. Váczi Ferenc. Ez Wartinberg-Schauban dolgozott, de nagyon hanyag ember volt, több ízben volt munkanélküli és inkább turistáskodott. Friesachban (Leoben mellett) betörés gyanúja miatt letartóztatásba került és beszállított a leobeni bírósághoz, hol 1922. március 15-től április 22-ig vizsgálat fogságban ült. Innen elbocsájtva 1923. május 31-én eltávozott és pedig Budapestre, ahonnan rövid tartózkodás után Wienbe jött, megszerezte az olasz vízumot, s azóta Olaszországban tartózkodik. Hellebrandttal élénk levelezésben áll, s már olasz területről azt az értesítést küldötte, hogy az ottani magyar konzullal nagyon jó viszonyba került, s látszólag neki szolgálatokat is teljesít. Végül megjegyezzük, hogy Váczi volt az, ki Sztaron

nővérét annak idején levélben értesítette Sztaron Sándor tervéről.⁷⁸ Sztaron cselekedetét egyébként ezek az emberek mind nagyon pontosan, minden részleteiben ismerték,⁷⁹ s elfogatásáról néhány nap alatt tudomást szereztek.

6. Radó Árpád, ki a Mészáros Pál és a Hirtler neveket is használja, szintén e táborba tartozott. Több nyelven beszélő ember (francia, olasz, cseh) Csehszlovákiában hivatásos tiszt volt, innen megszökött és Wienen át Leobenbe került. Nem dolgozott és senki sem tudta miből él, ezért kémnek nézték. 1923. év elején eltűnt Leobenből. Később hírt küldött Algírból Hellebrandtnak, jelezve, hogy belépett a francia [idegen]légióba. Egyik levelében kérdezősködött Sztaronról, hogy visszament-e már Magyarországra?
7. Moskovits Imre 1923. július 27-ig tartózkodott Leobenben s azóta Knittelfelden, vagy Linzben tartózkodik. Bandl és Hellebrandt embere. Veszedelmes kommunista-terrorista, ki ott nem is tagadta ezen mivoltát. A munkából való kilépése után egy ideig Bandl tartogatta magánál bejelentetlenül, majd később a leobeni bordélyház egyik kéjnője rejtegette őt, majd kellemetlenségei támadtak a milánói bombamerénylet körüli szereplései miatt, s azután elhagyta Leoben környékét. A milánói fasiszták elleni szereplése ugyan hatóságilag tisztázódott, de az a gyanú, hogy a milánói bombamerényletben mégis részt vett, mert ő maga is gyakran hangoztatta ezt elvtársai körében, s ezen ügy csak úgy nyerhetett tisztázást, hogy olasz elvtársai igazolták alibijét.

Felsorolt egyének, mint látható, mind kommunista-anarchista elveket vallanak. Egybevetve a Sztaron által elmondottakat a megállapított tényállásokkal, objektíve megállapítható, hogy Sztaron cselekedete egy titokban működő anarchisztikus irányú csoport tevékenységének szüleménye, miért is fokozott ellenőrzésre hívtuk fel a grazi rendőrhatalóság figyelmét. Ugyan e helyről hathatós támogatást nyertünk ezen nyomozás lebonyolításához, s végül az ott helyben lefolytatott és bizonyítékokkal (titkos házkutatások) támogatott nyomozás alapján azon ígéretet kaptuk, hogy speciel Schlesinger és Zelenka személye ellen fognak behatóbban nyomozást lefolytatni, s mihamarabb a legcsekélyebb szabálytalanságra vagy rendellenességre akadnak, kitiltják őket és áttoloncolják őket a magyar határon, miről idejében értesítést fognak küldeni, úgy hogy de facto átvehetőek legyenek.

Végül megállapítottuk Wienben, hogy Sztaron Sándor 1923. június 26-án útlevélkihágás miatt a wieni toloncházba került, majd 1923. június 28-án a magyar határra toloncoltatott kényszerútlevél kapcsán. Ezen ügye a wieni rendőrség tolonc-ügyosztályán 8220/1923. sz. alatt közöltetett.

Kmft.

Zdeborszky Oszkár
dtv. főfelügyelő

Hain Péter
detektív

[BFL VII. 5. c. 5010/1924. I. kötet 60–62. Fejléc nélküli, géppel írt jelentésmásodlat, eredeti aláírásokkal.]

6. Ismeretlen személy által írt jelentés, 1924. május 21.

Méltóságos Főkapitány Úr!

A Kormányzó Úr Ő-főméltósága ellen tervezett és előkészítettek vonatkozásaiban ide Ausztriába visszavezető merénylet dolgában, Bécsben a következőket állapítottuk meg:

Az itteni kommunista körök részletességgel informáltak az anarchista Sztaron Sándor dolgairól. Nemcsak ama időbeliekről, amelyek Sztaronnak Leobenben eltöltött hónapjairól szólnak, hanem pl. feltűnően jól értesültek arról is, hogy a merénylettervező anarchista Budapesten illetékes bírái előtt visszavonta a rendőrségen tett beismerő vallomását. Bizonyos gúnyjal engedik sejtetni, hogy nekik van olyan összeköttetésük, amely akár fogházzal, akár internálótáborral van szó, utat tör magának.

A Sztaron itteni körei révén két név kerül folyton elő, az egyik is, a másik is álnév. Az egyik, Stefan Hartl, az igazi nevén Hornyacsek István, az egri Pogonyi-féle kommunista ügyel kapcsolatban már többször említett egyén: a másik Ferdinánd Schleicher, recte⁸⁰ Schlesinger. A Sztaron ismerősi köréből való Hornyacsek Wiener-Neustadt-i, Schlesinger leobeni lakos, s e helyeken szociáldemokratáknak adják ki magukat. Itt Bécsben tudják mindkettőről, hogy Magyarországon a proletárdiktatúra alatt szerepet játszott emberek. Az itteni rendőr-igazgatóság politikai osztályának vezetője, Dr. Pollák udvari tanácsos felkérésünkre már jó ideje figyelteti őket, de eddig terhelőt nem találtak.

Természetesen az itteni rendőrség nem találhatja feltűnőnek, ha ezek az emberek elmennek az *Arbeiter Zeitung*⁸¹ szerkesztőségébe, hiszen szocialisták, az azonban nem minden érdekesség nélkül való, hogy következetesen csak Kunfi⁸² elvtársnál járnak. Aztán mélyebben beletekintünk a dolgokba, nyomára jövünk annak, hogy az „emigráció” túlnyomó többsége, amely otthon a legkisebb politikai árnyalatokban is élesen elhatárolódik egymástól, itt szépen összefér, s bizonyos, hogy az otthon, a kormány ellen fokozottabb politikai harcot hirdető úgynevezett „Kossuth”-párt⁸³, Nagy Ernő, Nagy Vince⁸⁴ és társai itt fenn Bécsben bírnak inkább hívekkel, mint odahaza. Mert pl. a Stadtpark bejáratánál újságot áruló Weisz és Hoffer nevű két „ítéletes” (akik otthon már elítéltek és megszöktek) kommunista, a fülünk hallatára dicsérte Ruppert⁸⁵ és Nagy Vincét a veszprémi nagyszerű beszédükért, amelyet azon vasárnap mondtak el, amelyet egész terjedelmében közölt a „Világ”⁸⁶ május 20-iki száma, melyet a „Magyar Légiforgalmi Rt.”⁸⁷ repülőgépen két óra alatt Wienbe hozott.

60–80 ilyen kommunista újságárus dolgozik itt Wienben kitűnő megszervezettségben, a világ minden lapja kapható náluk, s ez a világváros forgatagában nem feltűnő. Más lapra tartozó dolog, hogy Göndör Ferenc⁸⁸ „Az ember” című újságja, az *Arbeiter Zeitung* és a „Népszava” között foglal helyet.

„Már az utolsó példány” – „nagyon kapkodják!” – „sok ám itt a szerencsétlen hontalan magyar ember!” – mondja az újságárus. Az így hontalanná avatott, esetleg elvtársnak is kinevezett magyar, ha kissé távolabbról megfigyelésre érdemesíti a dolgot, látja ám, hogy felkerül az állványra egy „újabb utolsó példány.”

Ezek a hírterjesztők nagyon pontosan vannak informálva arról, hogy ki mikor mehet haza, ők, kiben, mennyire tudnak bízni és azt szeretnék tudni, pl., hogy ki volt az a gazember, aki a budapesti rendőrségnek kézre adta a szegény Sztaront. Ha az egyszer betenné a lábát Wienbe!

Ez a kicsiny, de szájas árda, rendes bejáró vendége a Schubertstrassén lévő „Arbeiter Zeitung” Expeditions [...] ⁸⁹

Még külsőségeiben is dokumentálódik tehát a kapcsolat a szociáldemokraták, kommunisták és oktobristák között. Eme észrevételeinkről informáltuk Pollák dr. udvari tanácsost, aki különben a Sztaron-ügyben minden erejével támogatni óhajt bennünket, és a jelenlétünkben adta ki a rendelkezést, hogy valami pretextus⁹⁰ alatt tartasson meglepetésszerű házkutatást Hornyacseknél és Schlesingernél.

Annyit itt Bécsben is koncedálnak,⁹¹ hogy a Sztaron-dolog [sic!] nem volt egy ember munkája és éppen ezért kell az ügyel tovább foglalkozni, mert az a társaság, amely Sztaront küldte, esetleg megismétli kísérletét. Egyáltalában, az az érzésünk támadt,

hogy egy avatott szemű megfigyelő huzamosabb tartózkodása esetén rendkívül fontos dolgoknak jöhet a nyomára.

Sztaron, a nyomorgó munkás Budapesten tud váltani 10. 000 koronás belépti-jegyet az MTK [pályán megrendezendő válogatott] meccsre.⁹² Itt Bécsben, pedig bizalmasunk állítása szerint elég sűrűn megfordult a Ringen lévő elegáns „Atlantis“-kávéházba[n], ahová bejárnak a magyar kommunisták és oktobristák. E helyen pl. gyakran szerepel a Stefan Hartl és a Ferdinand Schleicher név az „Arbeiter Consum und Sparverein”⁹³ wiener-neustadti tagjai társaságában, amely város viszont még a magyarországi kömmün óta ismeretes fészke az egész ausztriai bolsevizmusnak. Ebben a kávéházban, továbbá a vele szemben lévő „Imperial”-ban titokban és álnéven összejönnek azok, akik Magyarországról a híreket hozzák és viszik, s akik minden egyes alkalommal más-más nemzet útlevelével és más néven jönnek-mennek. Ezek között vezető szerepe van egy jelenleg Johann Bertl néven fellépő és német útlevelel bíró ember, aki a hír szerint a budapesti defenzív osztálynál szolgált, de onnan szabálytalanságok miatt elbocsájtották, sőt le is volt tartóztatva. Johann Bertl azonban a Sztaron-ügyhöz is kapcsolódik, mert bizalmasunk állítása szerint, ő volt az, aki ide legelőször elhozta a híret annak, hogy Sztaron visszavonta a vallomását és megnevezte azokat a rendőrtisztviselőket és defenzív osztálybeli nyomozókat, akik Sztaront félig holtra verték, s nővérét a szeme láttára megkorbácsolták, mert nem akart vallani.

Ezen fantasztikumok – elég csodálatos – hitelre találnak, mikor kételkedni kezdünk benne, mikor a kezünkbe nyomják Gábor Andornak⁹⁴ a bolsevista „nagyságnak” egyik förmedvényét, amelyet tisztelettel ide mellékelünk.⁹⁵ A kommunista, oktobrista és szocialista körökben egyébként sokkal többen foglalkoznak a Kormányzó Úr Ő-főméltósága elleni merénylettervvel még ma is, mint Magyarországon. És itt helyén van megjegyezni azt, hogy itt rendőri körökben feltűnt, hogy a Kormányzó Úr Ő-főméltóságának nyilvánosság előtt várható megjelenései sűrűn publikáltak. Feltűnt – és ezt Pollák dr. a politikai osztály vezetője előttünk hangoztatta is, – hogy a Károlyi-maffia⁹⁶ kezd intenzívebben dolgozni, mégpedig sok rafinériával, mert míg odahaza a Kossuth-név hangoztatásával propagál, addig itt azt hirdeti, hogy ők Magyarország igazi szociáldemokratái. Tény, hogy Herriot-t,⁹⁷ mint ilyenek üdvözlik, míg Veszprémben, mint 48-as Kossuth-hívek szerepelnek.

Azt, hogy a magyar kormánynak ez idő szerint éppen erről az oldalról támasztják itt künn a külföldön a legnagyobb nehézségeket, előttünk egy itt élő és nem destruktív irányt szolgáló angol újságíró a következőket igazolta:

Tud arról, hogy Jászi Oszkár⁹⁸ és társai egy angol nyelven megjelentető könyvön dolgoznak, amelyet Mac Donald-nak⁹⁹ akarnak ajánlani, amely megtiszteltetés elől azonban a brit kormányelnök már eleve kitért. E könyvben először rá akarnának mutatni arra, hogy a magyar kormány – szerintük – nem képes a konszolidáció felé vezetni az országot, amire természetesen – ismét szerintük – csak ők lennének képesek. A könyv újból felsorolja a már unós-unottig ismertetett Bacsó-Somogyi-dolgot, Népszava lerombolását,¹⁰⁰ az orgoványi, izsáki, devecseri erdők rémmeséit¹⁰¹ stb. Végül ki fog térni arra, hogy még ma sem változtak meg a viszonyok, amit viszont azzal akarnak bizonyítani, hogy a csongrádi ügyben szabadon bocsájtották a szerintük főbűnösöket.¹⁰²

A könyv Károlyit olyannak kívánja feltüntetni, mintha ő volna Magyarországon a Kossuth-eszméknek és az igazi demokráciának a hivatalos megteremtője. Ugyancsak e forrás tud arról is, hogy e dolgokra a pénzt Jásziék indirekt úton a csehektől kapják. E dolgokra is felhívtuk az itteni illetékes rendőrök figyelmét, akiktől azt az ígéretet kaptuk, hogy egy bizonyos és velünk közölt kulcs szerint, időnként értesítéseket fogunk kapni haza Magyarországra, mind a háromirányú esetleges megmozdulásokról, de különösen, ami a Kormányzó Úr Ő-főméltósága körül dolgokat illeti.

Fogadja Méltóságos Főkapitány Úr alázatos tisztelem jelentését.

Wien, 1924. május 21-én

főkapitányhelyettes

[BFL VII. 5. c. 5010/1924. I. kötet 74–78. Aláírás és fejléc nélküli, géppel írt jelentés másodlata.]

¹ Az orosz és a román titkosszolgálatok közreműködésével elkövetett cívisvárosi robbantásról lásd: Bővebben: http://byzantinohungarica.hu/sites/default/files/katko_magyar_nilles.pdf (utolsó letöltés: 2014. január 1.). A merénylet nyomozásáról ad kortörténeti képet Hetényi, 1941: 38–53. A többi merénylethez lásd: Niederhauser, 1985; Pölöskei, 1988.

² Vesd össze a tisztázatlan körülmények között eltervezett 1920-as „kommunista” merénylet-előkészülettel: Kommunisták összeesküvése a kormányzó ellen. Bővebben: <http://www.huszadikszazad.hu/1920-aprilis/bulvar/kommunistak-osszeeskuevесе-a-kormanyzo-ellen> (utolsó letöltés: 2013. szeptember 28.) és a Wirth Károly-féle 1940-es nyilaskeresztes összeesküvéssel. Kovács (szerk.), 2009: 98–99.

³ BFL VII. 5. c. 5010/1924. Sztaron Sándor gyanúsított folytatólagosan felvett jegyzőkönyve 1924. április 11-én. I. kötet 22.

⁴ ÁBTL 4.1. A-795 10–11. Sztaron elfogását visszaemlékezésében részletesen ismerteti az akcióban részt vett detektív, Wayand Tibor. Vö. Varga, 2010. http://www.betekinto.hu/2010_1_varga_k (utolsó letöltés: 2013. szeptember 19.).

⁵ BFL VII. 5. c. 5010/1924. Sztaron Sándor gyanúsított jegyzőkönyve 1924. április 9-én. I. kötet. 20.

⁶ Az anarchizmus szerteágazó ideológiai viszonyrendszeréről lásd: Bozóki–Sükösd (szerk.), 1991.

⁷ BFL VII. 5. c. 5010/1924. Sztaron Sándor gyanúsított jegyzőkönyve 1924. április 9-én. I. kötet. 20.

⁸ A 19. század végének politikai merényleteiről és azok elkövetőiről bővebben lásd: Halasz–Halasz, 1972. Ugyanígy nem említi Sztaron a kortárs spanyolországi anarchistákat sem, akik pedig a 20-as évek elején még igen aktívan közreműködtek az ibériai ország politikai merényletsorozataiban. Vö. Harsányi, 2000: 90–92.

⁹ BFL VII. 5. c. 5010/1924. Tanúvallomási jegyzőkönyv Tamás Emil kihallgatásáról 1924. április 10-én. I. kötet. 30.

¹⁰ Bővebben: A szarajevói gyilkosság előzményei. <http://www.huszadikszazad.hu/1915-szeptember/bulvar/a-szarajevoi-gyilkosság-elozmenyei> (utolsó letöltés: 2013. augusztus 9.).

¹¹ A magyar anarchista mozgalmakról bővebben lásd: Bozóki–Sükösd (szerk.), 1998; Kozáry, 2004: 224–257.

¹² Vö. Anarchisták nyilvántartási könyve 1907–1911. BFL VI. 20.

¹³ Lásd az 1908-as nagy idegenrendészeti akciót. Vécsey (szerk.), 1927: 42.

¹⁴ Kozáry, 2004: 257.

¹⁵ A pokolgépes merénylet nyomozása. *Rend*, 1922a; Újabb bombamerénylet a fővárosban. *Rend*, 1922b. Lásd még az 1923 karácsonyán elkövetett csongrádi robbantást.

¹⁶ ÁBTL 4.1. A-417. 10.

¹⁷ A forradalmi mozgalmak kölcsönhatásairól bővebben lásd: Konok, 2010.

¹⁸ BFL VII. 5. c. 5010/1924. Jelentés Horthy Miklós ellen tervezett merénylet Ausztriába visszavezető szálainak vonatkozásában 1924. május 21-én. I. kötet, 76.

¹⁹ Uo. A politikai nyomozó főcsoport jelentése Sztaron Sándor vallomásának valódiságát ellenőrző bizalmas nyomozás során megállapított adatokról 1924. április 29-én. I. kötet 60–62.

²⁰ Uo. Sztaron Sándor gyanúsított folytatólagos jegyzőkönyve 1924. április 11-én. I. kötet. 22.

²¹ Lásd például az ugyancsak anarchistának aposztrofált Czibor István esetét, akit a hatóságok 1926 decemberében egy Bethlen István-ellenes merénylet eltervezésével vádoltak meg. A nem létező merényletterv – nem túl sikeres – megkonstruálásával a kormány a Horthy-rendszer ellen külföldön fellépő kommunisták, szociáldemokraták és polgári radikálisok esetleges összefogásának ellehetetlenítését kívánta elérni. Vö. Az államrendőrség politikai nyomozó főcsoportjának jelentése az országos főkapitányhoz: A Külügyminisztérium értesítése alapján nyomozást folytattak a magyar politikai emigrációban működő polgári demokratikus, köztársasági és anarchista csoportok körében. Budapest, 1926. december 3. Közli: Beránné–Hollós (szerk.), 1977: 110–113.

²² Borsányi, 1977: 209.

²³ Uo. 209–210.

²⁴ Ismeretlen eredetű összefoglaló jelentés az emigrációban élő magyar kommunisták tevékenységéről. Budapest, 1922. Közli: Beránné–Hollós (szerk.): 95–97.; Levél Khuen-Héderváry Sándorhoz, a Külügyminisztérium Politikai Osztályának vezetőjéhez a magyar kommunista emigráció megfigyeltetése, valamint a bécsi rendőrséggel való együttműködés tárgyában. Bécs, 1922. október 5. Uo. 97–98.

- ²⁵ Az anarchizmus korabeli, rendőrségi értelmezéséhez lásd, Andréka, 1921: 1–3.
- ²⁶ ÁBTL 3.1.9. V-135778 Wayand Tibor gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve 1946. február 20-án. 91.
- ²⁷ Mihail Bakunyin: *Államiság és anarchia. Két párt harca a Nemzetközi Munkásszövetségben*. Közli: Kun, 1984: 367.
- ²⁸ Sz. Bíró, 2000: 185–187.
- ²⁹ Bővebben: <http://bibliocentral.uncoma.edu.ar/revele/index.php/historia/article/viewArticle/155> (utolsó letöltés: 2013. december 19.).
- ³⁰ Hasonló jelenség Európában is megfigyelhető volt. A spanyol kommunista párt alapító atyáinak jó része a libertárius mozgalom különböző áramlataiból érkezett. Beevor, 2002: 59.
- ³¹ Bővebben: <http://www.spunk.org/texts/places/latinam/sp001324.txt> (utolsó letöltés: 2013. december 19.).
- ³² A Libertér Kommunisták Szerveződési Platformja 1926. http://www.nestormakhno.info/magyar/plat_hu/plat_hu.htm (utolsó letöltés: 2013. december 13.). Közli: Konok Péter: Arsinov: az ismeretlen forradalom: a machnoista mozgalom. <http://www.nestormakhno.info/magyar/konok.htm> (utolsó letöltés: 2013. december 13.).
- ³³ A baloldali kommunista irányzatokról bővebben: Konok, 2010; 2002: 3–75.
- ³⁴ Uo. 2002: 5.
- ³⁵ Harsányi, 2000: 94.; Paz, 1978: 333–338.
- ³⁶ BFL VII. 5. c. 5010/1924. A politikai nyomozó főcsoport jelentése Sztaron Sándor vallomásának valóságát ellenőrző bizalmas nyomozás során megállapított adatokról 1924. április 29-én. I. kötet. 62.
- ³⁷ Uo. 61.
- ³⁸ Kun Béla szerepét az anarchista Mahno-mozgalom 1920-as likvidálásában lásd: Borsányi, 1979: 221–230.; Fekete, é. n. 71–73.
- ³⁹ BFL VII. 5. c. 5010/1924. A Budapesti Királyi Ítéletábla ítélete Sztaron Sándor és társai ügyében 1925. február 10-én. II. kötet. 127–129.
- ⁴⁰ Sipos, 1992: 21–23.
- ⁴¹ ÁBTL 4.1. A-417. 16.
- ⁴² Sombor-Schweinitzer József (1895–1953), dr., jogász, rendőr főkapitány-helyettes. Az 1920-as évek elejétől a Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség Főkapitányságának Politikai Nyomozó Főcsoportjában dolgozott. 1925-től a főcsoport fogalmazáskarbelt vezetője, rendőrségi tanácsos. 1939–44 között a főcsoport jogutódjának, a Politikai Rendészeti Osztálynak tényleges irányítója, rendőrségi főtanácsos, 1940-től főkapitány-helyettes lett. A második világháború alatt részt vett a kormány angolszász hatalmakkal folytatott béketalogatózásaiban, emiatt 1944. március 21-én a német Biztonsági Szolgálatok (SD) emberei őrizetbe vették és a flossenburgi koncentrációs táborba hurcolták el. A háború végén az amerikai katonai hírszerzésnek segített a magyar háborús bűnösök kézre kerítésében. Később az Amerikai Egyesült Államokba emigrált.
- ⁴³ A Ludovika Akadémia tisztii növendékeinek Tanácsköztársaság-ellenes sikertelen fegyveres felkelése.
- ⁴⁴ Hain Péter (1895–1946), detektív főfelügyelő, magyar királyi kormánytanácsos. Detektívként 1919-től tagja a politikai nyomozó főcsoportnak, 1924-től a szervezet baloldal elleni csoportjának vezetője. Sztaron Sándor elfogásának köszönhetően detektívfelügyelői címet kapott. Több sikeres nyomozás irányítója, a KMP elleni rendőrségi felderítések specialistája. A 30-as évek közepétől a Szálasi Ferenc vezette Nyilaskeresztes Párt szimpatizánsa, ugyanakkor a Horthy Miklós személybiztonságát végző detektív-különítmény egyik vezetője. Szélsőjobboldali kapcsolatai miatt a 30-as évek végétől kiszorult a politikai rendőrség vezetéséből. 1939–44 között formálisan a Politikai Rendészeti Osztály egyik főcsoportvezetője, detektív főfelügyelő, de a nyomozások irányításában nem vett részt. Az 1944. március 28-án felálló országos politikai rendőri szerv, az Állambiztonsági Rendészet (ÁR) vezetője, a német biztonsági szolgálatok egyik magyarországi rezidense lett. A magyar Gestapo éléről 1944. június elején távozni kényszerült ugyan, de a nyilas puccsot követően Vajna Gábor belügyminiszter az átalakított politikai rendőrség újbóli vezetésével bízta meg. A németekkel együtt menekült el az országból. 1945-ben az amerikai hadsereg hírszerzése őrizetbe vette és kiadta Magyarországnak. Háborús bűnösként halálra ítélték és kivégezték.
- ⁴⁵ Fornády (Mersic, Mersits) Gyula (1890), detektív főfelügyelő. 1919-től tagja a budapesti államrendőrségnek, a 20-as években a politikai rendőrség baloldallelteni csoportjának beosztottja, később a helyszínbiztosítási csoport tagja lett. 1936-ban a kormányzósági detektív kirendeltség vezetője, majd 1938-tól a szekták ellenőrzését végző detektívcsoporthoz lért került. 1941-ben bűnügyi szakterületre helyezték át. 1945-ben belépett a szociáldemokrata pártba, és rendőr nyomozó őrnagyként a Rákospalotai Rendőrkapitányság beosztottja lett. 1946-ban a BRFK Igazgatásrendészeti Osztály helyettes vezetője. Leszerelték, majd géplakatosként helyezkedett el. Rákosi Mátyás 1925-ös elfogása miatt az államvédelem 1951-ben őrizetbe vette, kihallgatta, majd 1952 és 1953 között internálták. A Legfelső Bíróság háborús bűntett elkövetése miatt 1953-ban 7 évre ítélte el.
- ⁴⁶ Wayand Tibor (1890–1949), dr., jogász, detektívfelügyelő. Az első világháborúban orosz hadifogságba esett, szabadulását követően 1918-ban jelentkezett a detektívtestületnél. 1920-tól detektív, a Politikai Nyomozó Főcsoport baloldal elleni detektívcsoporthoz lért beosztottja. A korszak szinte valamennyi KMP elleni

felderítésében aktív közreműködő. 1939. elejétől a politikai rendőrség baloldalelleni csoportjának vezetője, detektívfelügyelő. 1940–44 között a csendőrséggel és a katonai kémelhárítással együtt több nagy horderejű kommunistaellenes nyomozás irányításában részt vett. A német bevonulást követően Hain Péter eltávolította a politikai rendészettől. Előbb a bünyügyi osztály intellektuális bűncselekményeket felderítő detektív főcsoportjának egyik csoportvezetője lett, majd a Belügyminisztérium államvédelmi alosztályához került. 1944 szeptemberében újra a politikai rendőrség baloldalelleni csoportjának vezetője. A nyilas hatalomátvétel után Hain meghagyta pozíciójában és a szervezet összes nyomozásának az irányítását rá bízta. Az országból a Szálasi-adminisztrációval együtt menekült el. Németországban 1945 nyarán amerikai fogságba esett, ahonnan a magyar hatóságok 1945 novemberében hazaszállították. Háborús bűnök elkövetésének vádjával, a Budapesti Népbíróság 1946-ban életfogytiglani szabadságvesztésre ítélte, amelyet a Népbíróságok Országos Tanácsa 1948-ban halálbüntetésre változtatott. 1949-ben kivégezték.

⁴⁷ Zdeborszky-Borszéky Oszkár (1885) detektív főfelügyelő. 1924-től a politikai főcsoport vezetője, Hetényi Imre bizalmasa. Az 1931-ben őrizetbe vett Rajk Lászlót – annak sógora, Bokor Gyula rendőrkapitány közbenjárására – szabadlábra helyezette. Ezt a mozzanatot használta fel később az ÁVH a Rajk-perben annak bizonyításául, hogy Rajk László a „horthysta” politikai rendőrség besúgója volt. A nyomozás során az egykori detektív főfelügyelőt tanúként hallgatták ki a nem létező beszervezési nyilatkozattal kapcsolatban. Népellenes büntetést elkövetésének vádjával 1950-ben elítélték, 1953-ig börtönben ült, majd 1957-ben a bíróság felmentette a koholt vádak alól.

⁴⁸ A dokumentumban üresen hagyott helyeket [...] jelölöm.

⁴⁹ Garbai Sándor (1879–1947), kőművesmunkás, szociáldemokrata párt- és szakszervezeti vezető. Különböző tisztségeket töltött be az MSZDP-ben, majd az 1918-as forradalom után felálló Országos Lakásépítő Bizottság vezetője lett. Támogatta a szociáldemokraták és a kommunisták egyesülését, és 1919. március 21-től augusztus 1-jéig a Tanácsköztársaság kormányaként funkcionáló Forradalmi Kormányzótanács elnöke volt. Később szembefordult a kommunistákkal, és a Kommün bukását követően a Peidl Gyula vezette kabinet közoktatásügyi minisztere lett. Az ellenforradalom győzelmét követően Ausztriában, Csehszlovákiában, később Franciaországban telepedett le. Az emigrációban a centrista Világosság csoport egyik hangadója, majd az abból kivált és ugyancsak centrista eszmeiségű Előre csoport vezetője lett. Elítélte a fasizmust, de a franciaországi ellenállási mozgalomban nem vett részt. 1945 után az itthon újjászerveződő szociáldemokrata párt nem vette fel a soraiba.

⁵⁰ Helyesen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei Deutschösterreichs: Német-Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártja, a centrista irányultságú osztrák szocialista párt 20-as évekbeli hivatalos elnevezése.

⁵¹ Somogyi Béla (1868–1920), tanár, szociáldemokrata újságíró, oktatáspolitikus. Több baloldali munkáslap szerkesztője, a Magyarországi Tanítók Szakszervezetének elnöke. Az 1918-as őszi forradalom után a Károlyi-kormány közoktatásügyi államtitkára, a Tanácsköztársaság alatt a Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács tagja. Mindvégig a mérsékelt szociáldemokrata politika híve, a kommunisták ellenfele volt. Az ellenforradalom hatalomra kerülése után a *Népszava* szerkesztője. Cikkeiben bátran elítélte a fehérterror. 1920. február 17-én az Ostenburg-különítmény tagjai elhurcolták és meggyilkolták. – Bacsó Béla (1891–1920), szociáldemokrata író, a *Népszava* újságírója. Somogyi Béla belső munkatársa, több cikkében leplezte a fehérterror kegyetlenségeit. 1920. február 17-én Somogyi Bélával együtt különítményesek meggyilkolták. Cservenka Miklós (1871–1920) vasesztergályos, szociáldemokrata vezető. 1902-óta tagja az MSZDP-nek, különböző szakszervezeti funkciókat töltött be. A Tanácsköztársaság alatt a Szövetséges Központi Intéző Bizottság tagja. A Kommün bukása után rövid ideig hatósági őrizetben volt. Szabadulását követően 1919 őszétől az MSZDP panaszirodájának vezetőjeként fellépett a fehérterror ellen, amiért katonai nyomozók 1920. január 16-án elhurcolták és kegyetlenül meggyilkolták.

⁵² Mihail Alekszandrovics Bakunyin (1814–1876) orosz forradalmár, az „anarchizmus atyja”. A cári hadsereg hivatásos tiszti karrierjét feladva, csatlakozott az oroszországi demokrata körökhöz. Az 1840-es években Nyugat-Európában több demokratikus pánszlávista szervezet tagja, az 1848–49-es forradalmak egyik szervezője volt. A drezdai felkelés leverése után a német hatóságok elfogták, majd kiszolgáltatták az osztrák és az orosz szerveknek. Halálra ítélték, de az I. Miklós cárhoz intézett önvallomásában (*Gyónás*) megtagadta korábbi forradalmi önmagát, amiért kegyelemből szibériai száműzetést kapott. 1857-ben Japánban és az Egyesült Államokon keresztül Európába szökött, és Londonban kapcsolatba lépett Karl Marxszal, valamint több vezető szocialistával. Támogatta a lengyelek 1863-as felkelését, az I. Internacionálé létrehozását, valamint egy nemzetközi antietatista forradalmi szervezet kiépítését. Ez utóbbi miatt ellentétbe került Marxszal, ami a Nemzetközi Munkásszövetség 1872-es szakadásához vezetett. Egy párizsi szegénykórházban halt meg. Az általa kidolgozott kollektivistá-anarchista irányzat a forradalom sikeres megvívását a néptömegek spontán lázadásától, nem pedig az erőszakos egyéni akciók kivitelezésétől remélte. Hatása főleg a latin országok (francia, olasz, spanyol és az ibér-amerikai régió) munkásmozgalmára jelentős.

⁵³ Helyesen Luigi Lucheni (1873–1910), olasz munkás, anarchista. 1898. szeptember 10-én a Genfi-tó partján halálos sebet ejtett Erzsébet királynén. Tettét az anarchizmus életesményére való hivatkozással, az uralkodók elleni merényletek helyességének indokával követte el. Életfogytiglan tartó börtönbüntetése alatt öngyilkos lett.

⁵⁴ Bandl Ferenc (1888–?), lakatosmunkás, kommunista különítményparancsnok. Részt vett az első világháborúban, majd az 1918-as forradalomban a leszerelt altisztek és katonák szabadszervezetének egyik vezetője lett. 1918 decemberétől tagja a KMP-nek. A Tanácsköztársaság alatt Budapest II. kerületi vörösörkerület parancsnoka, később a róla elnevezett vörös különítmény (dandár) vezetője lett. A Kommün bukása után Ausztriába emigrált és fokozatosan lemorzsolódott a munkásmozgalomról. További sorsa ismeretlen.

⁵⁵ Chlepko (Hlepkó) Ede (1883–1938) vasesztergályos, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. 1906-tól vett részt a szakszervezeti mozgalomban, az első világháború alatt antimilitarista és háborúellenes tevékenységet folytatott. 1918 novemberében az egyik alapítója volt a KMP-nek, majd a Tanácsköztársaság alatt a Vörös Őrség országos politikai megbízottja lett. A Kommün bukását követően Ausztriában, Németországban és Csehszlovákiában végzett pártszervező munkát. 1922-től a Szovjetunióban dolgozott különböző párttisztviselésekben. 1938-ban a sztálini terror áldozata lett.

⁵⁶ Fémmunkás Szövetség.

⁵⁷ Éjszakai munkásszállás, alvóhely.

⁵⁸ A Világosság csoportot az Ausztriába emigráló magyar baloldali és centrista szociáldemokraták alapították 1920-ban. A csoport vezetői – Kunfi Zsigmond, Garbai Sándor, Böhm Vilmos – szemben álltak a kommunistákkal, de elhatárolódtak a reformista szociáldemokratáktól is. Eszmeileg az osztrák centrista (ausztromarxista) szocialistákhoz álltak legközelebb. A csoport az egyik alapítója volt a centrista szociáldemokratákat tömörítő, 1921–23 között működő Szocialista Pártok Nemzetközi Munkaközösségének (II ½ Internacionálé). Az osztrák szociáldemokrata párt 1934-es betiltását követően a csoport feloszlott. A II ½-es elnevezés arra utal, hogy a centrizmus politikailag félúton helyezkedett el a II., azaz a reformista szociáldemokrata pártok nemzetközi szövetségét megjelenítő Szocialista Munkásinternacionálé és a kommunista pártokat reprezentáló III., vagyis a Kommunista Internacionálé (Komintern) között. A „kétésfelesek” később egyesültek a II. Internacionáléval.

⁵⁹ Déli pályaudvar, Bécs.

⁶⁰ Benito Mussolini és az Olasz Nemzeti Fasiszta Párt 1922. október 31-i hatalomátvétele.

⁶¹ Upton Sinclair (1878–1968), Pulitzer-díjas amerikai regényíró. Demokrata és szocialista elveket vallott.

⁶² Helyesen *Jimmie Higgins*, Upton Sinclair 1919-ben megjelent regényének címe.

⁶³ Anatole France (1844–1924), szocialistákkal szimpatizáló, de a szovjet típusú kommunista államot elutasító Nobel-díjas francia regényíró.

⁶⁴ Anatole France 1914-ben megjelent regénye. Lásd még az *Angyalok lázadása* címmel megjelent fordítást.

⁶⁵ A II. Internacionáléhoz közel álló Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének felhívása nyomán kibontakozó nemzetközi tiltakozóakció a magyarországi fehérterror ellen. A Nemzetközi Szállítómunkás Szövetség kezdeményezése alapján szervezett munkások 1920. június 20. és augusztus 8. között bojkott alá vették Magyarország vasúti és postai szállításait. Az akció nem elsősorban politikai, inkább erkölcsi sikert hozott a hazai munkásmozgalomnak. Vö. A Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének felhívása a nemzetközi proletáriátushoz a magyarországi fehérterror bojkottálására. 1920. június 11. Közli: Nemes, 1953: 296–297.

⁶⁶ Helyesen 1912: LXIII. t. c. A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről. *Magyar Törvénytar*, 1913: 691–710.

⁶⁷ A jegyzőkönyvre kézzel, ceruzával írt személy neve megegyezik a politikai nyomozó főcsoport egyik detektívjének nevével. Vö. Varga, 2010.

⁶⁸ Büntető Perrendtartás.

⁶⁹ A Prónay Pál (1874–1946?) vezetésével 1919 nyarán, Szegeden megszervezett tiszti és altiszti csoportok formailag a Horthy Miklós fővezérsége alá tartozó Nemzet Hadsereg kötelékébe tartoztak, valójában attól függetlenül néhány száz fős különítményekbe, később zászlóaljba rendeződve tevékenykedtek a Dél-Dunántúl területén. Az alakulat Horthy Miklós budapesti bevonulását követően az ország antant csapatok által meg nem szállt részére is kiterjesztette hatáskörét. A prónaysták 1919–20-as tevékenysége – széles nyomozási jogkörrel felruházva – főként a Tanácsköztársaság hívei elleni leszámolásra, a baloldali érzelmű munkás- és szegényparaszti rétegek megfélemlítésére, valamint a zsidó lakosság terrorizálására korlátozódott. A különítménynek döntő szerepe volt az 1921-es Ausztria-ellenes nyugat-magyarországi felkelés kiobbantásában, a Prónay Pál vezette Lajtabánság kikiáltásában és a soproni népszavazás kimenetelének eldöntésében. Vezetőjének az 1921. októberi második királypuccs idején játszott ellentmondásos szerepe, a kormányzatnak egyre terhesebb szélsőjobboldali szimpátiája miatt a különítményt – több hasonszórú fehérterrorista katonai csoporttal együtt – az 1920-as évek elején feloszlatták, tagjaikat leszerelték, vagy beolvasztották a honvédség reguláris alakulataiba.

⁷⁰ Gavrilo Princip (1894–1918), boszniai szerb nacionalista diák. Belgrádban tagja lett a Mlada Bosna (Ifjú Bosznia) nevű pánszlávista-nacionalista szervezetnek, amelyet a belgrádi titkosszolgálat a nagyszerb törekvések

érdekében manipulált. A társaság élesen ellenezte Ausztria–Magyarország balkáni térhódítását, Bosznia–Hercegovina 1908-as annektálását. Radikális nacionalista felfogásuk hatására Princip társaival elhatározta az 1914. június végén Sarajevóban tartózkodó Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolását, amelyet június 28-án sikeresen végrehajtott. A merénylet az első világháború casus bellijének bizonyult. Princip egy ausztriai börtönben halt meg, Boszniában és Szerbiában a mai napig nemzeti hősként tisztelik.

⁷¹ Leoben közelében található seegrabeni szénbánya egyik tárnája.

⁷² Pogány József (1886–1938), tanár, újságíró, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. Egyetemista korában lépett be az MSZDP-be, több tudományos jellegű írás szerzője, rendszeres tudósítója volt a *Népszavának*. Az első világháborúban frontharcos, majd az itthoni háborúellenes újságírás egyik vezéralakja. 1918 októberében a Forradalmi Katonatanács vezetőjeként részt vett az őszirózsás forradalomban. A Tanácsköztársaság alatt hadügyi, külügyi, majd közoktatásügyi népbiztos, a Vörös Hadsereg második hadtestének parancsnoka, az antanttal szembeni katonai ellenállás szószólója. A Kommün bukását követően a bécsi magyar kommunista emigráció szervezője, 1921-ben a KMP egyik vezetője lett. Kun Bélával együtt részt vett az 1920-as krími hadjáratban és az 1921-es németországi kommunista felkelésekben. A 20-as években a Komintern megbízásából több nyugat-európai ország kommunista pártjában, valamint az USA kommunista pártjában dolgozott. Az 1930-as években a Szovjetunióban gazdaságtörténeti és újságírói tevékenységet folytatott. 1937-ben a szovjet államvédelmi szervek letartóztatták, a sztálini terror áldozata lett.

⁷³ A Visegrádi utca 15. szám alatti ház egyik bérelt helyiségében 1918. november 24-én alakult meg a Kommunisták Magyarországi Pártja. A Visegrádi utca szimbóluma lett a hazai bolsevizmus születésének.

⁷⁴ Kun Béla (1886–1939), újságíró, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. 1902-ben lépett be az MSZDP-be, később a párt kolozsvári betegbiztosító pénztárának lett a titkára. Az első világháborúban frontkatoná, 1915-ben orosz hadifogságba esett. Az 1917-es februári forradalmat követően az orosz szociáldemokrata párt tagja, 1917 őszétől bolsevik. A magyar hadifoglyok bolsevik csoportjának egyik vezetőjeként vett részt a szovjet-orosz polgárháborúban, ahol jelentékeny szervezői és agitációs-újságírói munkát fejtett ki. Az őszirózsás forradalmat követően hazatért, és részt vett az 1918 novemberében alakult KMP megszervezésében. A Tanácsköztársaság alatt külügyi népbiztos, a magyarországi Kommün vezetője. 1919 augusztusától különböző országokban végzett pártszervező munkát, nemcsak az emigráns KMP, de a nemzetközi kommunista mozgalom egyik elismert vezetője lett. A 30-as években szembekerült a sztálini irányvonallal és a formálódó népfrempolitikával, ezért sok régi bolsevikhoz hasonlóan politikailag elszigetelődött. 1937-ben letartóztatták, majd kivégezték.

⁷⁵ Rudnyánszky Endre (1884–1943), újságíró, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. Már az első világháború előtt kapcsolatba került a szociáldemokrata munkásmozgalommal. Az 1917-es forradalmak idején a az orosz szociáldemokrata párt tagja, a magyar baloldali hadifoglyok fő szervezője, később az orosz bolsevikok magyar csoportjának egyik vezetője lett. 1918 novemberében távollétében a KMP alapítója, 1919-ben a párt moszkvai „nagykövete”, a Komintern Végrehajtó Bizottságának elnökségi tagja. A Kommün bukását követően a bécsi emigráns kommunisták szervezője, a KMP egyik külföldi irányítója. 1921-ben a pártmunkára kapott Komintern-pénzt elsikkasztva Temesváron telepedett le, otthagyta a munkásmozgalmat, és órásüzletet nyitott. 1926-ban visszatért a Szovjetunióba, ahol letartóztatták és elítélték. 1939-ben szabadult.

⁷⁶ Bizalmasa.

⁷⁷ Weiler Artúr, szélsőbaloldali agitátor. Frontharcos volt az első világháborúban, majd az 1918-as őszirózsás forradalom alatt létrejött leszerelt altisztek és katonák szabadszervezetének egyik vezetője lett. Az 1919. február 20-i Népszava-incidentst követően rövid ideig letartóztatásban volt. A Tanácsköztársaság alatt a Hadügyi Népbiztosság egyik vezető tisztviselője. A Kommün bukását követően Svájcba emigrált, ahol az 1920–30-as években működő ultraforradalmi csoportot hozott létre. További sorsa ismeretlen.

⁷⁸ Értsd: Magánéletével kapcsolatos szándékairól, hazatelepüléséről.

⁷⁹ Az iratokban fellelhető rendőrségi jelentésekből nem derül ki, hogy az említett emigránsok pontosan milyen eseményről, Sztaron Sándor mely cselekményéről voltak ennyire tájékozottak.

⁸⁰ Helyesen.

⁸¹ Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártjának központi napilapja.

⁸² Kunfi Zsigmond (1879–1929), tanár, publicista, szociáldemokrata politikus. A századelőn kapcsolódott be az MSZDP életébe, a *Népszava* munkatársaként több cikket írt a hazai nagybirtok- és politikai rendszer demokratikus és szocialista átalakításáról. Az első világháború alatt pacifista, élesen nacionalistaellenes, ugyanakkor elutasította az 1917-es októberi forradalom nyomán kibontakozó leninizmust is. Az 1918-as őszirózsás forradalom után a Károlyi-kormány munkaügyi és népjóléti, később közoktatásügyi minisztere. A Tanácsköztársaságban közoktatásügyi népbiztos. A Kommün bukását követően Bécsben az emigráns centrista és baloldali szociáldemokrata Világosság-csoport vezetője, az osztrák szociáldemokraták napilapjának, az *Arbeiter Zeitung*nak a szerkesztője. Tagja a Kétésfeles Internacionálénak, majd a Szocialista Munkásinternacionálénak. Öngyilkos lett.

⁸³ Az Országos Függetlenségi Kossuth Pártot 1924 márciusában hozták létre a gróf Batthyány Tivadar vezette Függetlenségi 48-as Kossuth Párt és a Rupert Rezső-féle Országos Kossuth Párt egyesüléséből. Az októbrista-liberális és szabadkirály-választó elveket hangoztató parlamenti ellenzéki párt demokratikus programjával főleg a városi értelmiség polgári-demokrata gondolkodású rétegeit célozta meg. Vezetői (Rupert Rezső, Nagy Vince, 1935-ig Vámbéry Ruzstem) a Horthy-rendszer liberális-baloldali ellenzékével, így a Vázsonyi-féle Nemzeti Demokrata Párttal, a Magyarországi Szociáldemokrata Párttal, később a Független Kisgazdapárttal próbáltak választási szövetséget kötni. Magyarország 1944-es német megszállását követően a pártot betiltották.

⁸⁴ Nagy Vince (1886–1965), ügyvéd, polgári demokrata politikus. Az 1918-as őszirózsás forradalmat követően a Károlyi-kormányban miniszterelnökségi államtitkár, a Berinkey-kabinetben belügyminiszter. A Tanácsköztársaság kikiáltása után a Tiszántúlon belső emigrációba vonult. A román megszállás alatt internáltak. A 20-as évek elejétől a Kossuth Párt egyik vezetője, nemzetgyűlési képviselő. A német bevonulást követően bujkált. 1945-től a Független Kisgazdapárt színeiben tevékenykedett, a Szálasi-per politikai ügyésze volt. Mivel ellenezte a kommunistákkal és szociáldemokratákkal történő koalíciót, kizárták a pártból. 1946-tól a Magyar Szabadságpárt alelnöke, 1947-től az Amerikai Egyesült Államokba távozott. Részt vett több emigráns magyar politikai szervezet munkájában.

⁸⁵ Helyesen Rupert Rezső (1880–1961), ügyvéd, polgári demokrata politikus. Az első világháborúban népfőlkelő. Az őszirózsás forradalom híve, de a Tanácsköztársasággal szembe fordult, ezért a Kommun alatt rövid ideig internáltak, majd Bécsbe emigrált. Kapcsolatba lépett a proletárdiktatúra megdöntésére szervezkedő konzervatív körökkel, az ellenforradalom hatalomra kerülése után pedig a Nagyatádi Szabó István-féle kisgazdapárt nemzetgyűlési képviselője lett. Szemben állt ugyanakkor a Horthy és Gömbös vezette katonatiszti csoportokkal. 1922-ben tagja lett a Rassay Károly vezette liberálisoknak, majd 1924-től az egyik vezetője a Kossuth Pártnak. Kapcsolatban állt a rendszer baloldali ellenzékével. Következtesen demokrata nézetei, a polgári szabadságjogok kiterjesztéséért folytatott küzdelme, német- és náciellenes felfogása egy táborba sodorta Bajcsy-Zsilinszky Endrével. A német megszállás ideje alatt bujkált. 1945-ben az egyik megszervezője lett a Polgári Demokrata Pártnak, ennek feloszlata után visszavonult a közéletől.

⁸⁶ A *Világ* című napilapot 1910. március 30-án jelentették meg először a polgári radikalizmushoz közel álló újságírók. A Tanácsköztársaság alatt nevét átmenetileg *Fáklyára* változtatták, majd kiadása ezután fél évig szünetelt. 1919. szeptember 28. és 1926. április 30. között újból az eredeti néven jelent meg. Az újság a Horthy-rendszer baloldali, radikális demokrata irányultságú ellenzékének egyik szócsöve lett, amelyet az 1925 decemberében kirobbant frankhamisítási ügy nyilvánosságra hozatala miatt betiltottak.

⁸⁷ A Magyar Légiforgalmi Rt.-t (Malert) 1922-ben hozták létre a magyar polgári repülés fejlesztése érdekében. Gépei Budapest–Bécs és Budapest–Belgrád útvonalakon közlekedtek.

⁸⁸ Göndör Ferenc (1885–1954), baloldali író, újságíró. Pályafutását Nagyváradon kezdte, majd 1912-ben a *Népszava* munkatársa lett. Még az őszirózsás forradalom előtt megindította *Az ember* című hetilapot. Korábbi szociáldemokrata kapcsolatai (Pogány József sógora és Kun Béla korábbi munkatársa volt) miatt a Tanácsköztársaság alatt az újságíró szakszervezet és a sajtódirektórium elnöke lett. Később szembe fordult a proletárdiktatúrával, és Bécsbe, majd az Egyesült Államokba emigrált. Halálig újságírói, lapszerkesztői tevékenységet folytatott.

⁸⁹ Olvashatatlan szó. Valószínűleg az újság kiadóhivataláról van szó.

⁹⁰ Ürügy, kifogás.

⁹¹ Elismer, megenged.

⁹² A 10 000 koronás belépőjegy korántsem volt olyan jelentős összeg, mint azt a jelentés sugallja. A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján 1924. március 31-én egy liter tej 4600, míg 1 kg félbarna kenyér 4400 koronába került. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a folyamatos infláció miatt a közszükségleti cikkek ára néhány hónap alatt megduplázódott, és jóval több pénz kellett érték fizetni, mint más – nem a mindennapi megélhetést biztosító fogyasztási produktumok kategóriájába sorolt – termékekért. Vö. Dobrovits, 1924. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/viewer.html?ev=1924&szam=02&old=48&lap=5 (utolsó letöltés: 2014. február 8.). Egy Sztaron Sándorhoz hasonló vasesztergályos végzettségű szakmunkás 1924 szeptemberében Budapesten – amennyiben a szakmájában el tudott helyezkedni – 525 000 korona/hó körül keresett. Vö. Hajdrik, 1924. Uo.

⁹³ Helyesen Arbeiter Konsum und Sparverein, Munkás Fogyasztási és Takarékszövetkezet.

⁹⁴ Gábor Andor (1884–1953), író, publicista, humorista. Már az első világháború előtt ismert volt szatirikus regényeiről, humoros dalszövegeiről, emellett műfordítással is foglalkozott. A világháború alatt pacifista, 1918-ban az őszirózsás forradalom és a radikális demokrácia lelkes híve lett. Később kapcsolatba került a Kommunisták Magyarországi Pártjával, annak egyik szimpatizánsaként vett részt a Tanácsköztársaság kulturális életében. Az ellenforradalom idején bebörtönözték, majd Bécsbe, Párizsba, Berlinbe és 1933-ban Moszkvába emigrált, közben eltávolodott korábbi radikális demokrata nézeteitől, és kommunista lett. 1945-ben hazatért, és a *Szabad Nép*, az *Új Szó* munkatársaként dolgozott, majd haláláig a *Ludas Matyi* főszerkesztője volt.

⁹⁵ A dokumentum nem található az iratok között.

⁹⁶ Károlyi Mihály (1875–1955) híveinek és az oktobrista emigrációnak a rendőrségi gúnyneve.

⁹⁷ Édouard Marie Herriot (1872–1957), francia radikális demokrata politikus, miniszterelnök. 1924–25-ben, 1926-ban és 1932-ben a francia III. Köztársaság miniszterelnöke.

⁹⁸ Jászi Oszkár (1875–1957), társadalomtudós, radikális demokrata politikus, miniszter. Alapítója volt a modern szociológiai szemléletmódot hazai viszonyokra átültető, rendszerkritikus *Huszádik Század* című lapnak és a Társadalomtudományi Társaságnak. Az 1914-ben zászlót bontott Országos Polgári Radikális Párt egyik vezetője, az első világháború alatt pacifista. 1918-ban a Nemzeti Tanács tagja, majd az őszirózsás forradalom idején a Károlyi-kormány nemzetiségügyi minisztere. A felbomló-félben lévő Monarchia népeinek összefogását hirdető demokratikus és föderalista elvei azonban nem jártak sikerrel, ezért 1919 januárjában lemondott. A bolsevizmustól mindvégig élesen elhatárolódott, a Tanácsköztársaság kikiáltását követően Bécsbe emigrált. Bécsi emigrációját követően 1925-től haláláig az Amerika Egyesült Államokban élt, és az Ohio állambeli Oberlin College politológia-professzora volt.

⁹⁹ Helyesen James Ramsay MacDonald (1866–1937), brit munkáspárti politikus, miniszterelnök. 1924-ben, 1929–1931 és 1931–35 között Nagy-Britannia miniszterelnöke.

¹⁰⁰ 1919. december 8-án Friedrich István volt miniszterelnök Vigadóban elmondott uszító szónoklatának hatására pártjának, a Magyarországi Radikális Keresztényszocialista Pártnak az emberei és a hasonszórú Országos Antiszemita Párt aktivistái elhatározták, hogy sérelmeiket a „zsidó” szociáldemokraták és liberálisok napilapjain torolják meg. A budapesti szélsőjobboldal által szervezett megmozdulás során a rendőrség végig passzív magatartást tanúsított, tétlenül nézte, amint a „keresztény blokk rohamcsapata” szétveri a *Népszava* Conti utcai épületének helyiségeit és az *Est* kiadóhivatalát.

¹⁰¹ Az 1919–20-as fehérterror során elkövetett tömeges gyilkosságok helyszínei.

¹⁰² Radikális fajvédők 1923 karácsonyán a csongrádi zsidó nőegylet bálján bombamerényletet követtek el. A robbantásban három ember meghalt és további negyven személy súlyos sérülést szenvedett. A tetteseket a rendőrség elfogta, de kellő bizonyítékok hiányában a bíróság 1924 tavaszán fölmentette őket.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.9.	Vizsgálati dossziék	
	V-135778	Wayand Tibor
4.1.	Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok	
	A-417	Dr. Wayand Tibor beszámolója horthysta politikai rendőrségi működéséről (1920–1944)
	A-795	Wayand Tibor feljegyzése horthysta politikai rendőrségi munkájáról

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

VI.	A közigazgatás területi szervei (1847–2009)	
	20.	A BRFK IV. kerületi Rendőrkapitányság iratai, általános iratok (1907–2007)
VII.	A jogszolgáltatás területi szervei	

5.	Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai (1897–1950)
c	Büntető perek iratai (1917–1950)
5010/1924.	Sztaron Sándor és társai ellen indított büntetőügy bírósági iratai

Nyomtatásban megjelent források

Andréka, 1921

Andréka Károly: Államrendészet. In *A Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség tisztviselői részére tartott tájékoztató előadások*. Szerkesztette: Borbáth Samu, Bíró Sándor. Budapest, a Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség Főkapitányi Hivatalának kiadása. 1–3.

Beránné–Hollós, 1977

Beránné Nemes Éva – Hollós Ervin: *Megfigyelés alatt... Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből 1920–1944*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Magyar Törvénytár, 1913

1912: LXIII. t. c. a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről. *Magyar Törvénytár* 1912. évi törvénycikkek. Budapest, Franklin. 691–710.

Nemes, 1953

Nemes Dezső: Az ellenforradalom hatalomra jutása és rémuralma Magyarországon. 1919–1921. In *Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945*. I. kötet. Szerkesztette: Karsai Elek. Budapest, Szikra. 296–297.

Sajtó

Rend, 1922a

A pokolgépes merényélet nyomozása. (A szerző nincs feltüntetve.) *Rend*, április 13. 72. sz.

Rend, 1922b

Újabb bombamerénylet a fővárosban. (A szerző nincs feltüntetve.) *Rend*, május 3. 86. sz.

Hivatkozott irodalom

Beevor, 2002

Antony Beevor: *A spanyol polgárháború*. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Borsányi, 1977

Borsányi György: *Kun Béla. Politikai életrajz*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Bozóki–Sükösd (szerk.), 1991

Anarchizmus. Dokumentumok az anarchizmus klasszikusainak munkáiból.
Szerkesztette: Bozóki András és Sükösd Miklós. Budapest, Századvég Kiadó.

Bozóki–Sükösd (szerk.), 1998

Magyar anarchizmus. A magyarországi anarchizmus történeti dokumentumaiból. Szerkesztette: Bozóki András és Sükösd Miklós. Budapest, Balassi Kiadó.

Dobrovits, 1924

Dobrovits Sándor: Magyarország gazdasági jelzőtáblája 1924. március–április. *Statisztikai Szemle*. A Központi Statisztikai Hivatal tudományos folyóiratának archívuma.

Fekete (összeáll.), é. n.

Mahnovscsina. Az ukrajnai anarcho-kommunista mozgalom 1917 és 1922 között. Összeállította: Fekete Piroska. H. n., Libertér Kiadó, 71–73.

Hajdrik, 1924

Hajdrik Sándor: Reálmunkabérek nemzetközi összehasonlítása 1924. november–december. *Statisztikai Szemle*. A Központi Statisztikai Hivatal tudományos folyóiratának archívuma.

Halasz–Halasz, 1972

Nikolas Halasz – Robert Halasz: „*Tiszta szívű gyilkosok*”. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Harsányi, 2000

Harsányi Iván: Az anarchizmus Spanyolországban. *Múltunk*, 4. sz. 90–92.

Hetényi, 1941

Hetényi Imre: *Amikor a rend őre voltam*. Budapest, Pantheon.

Konok, 2002

Konok Péter: A trockizmustól a tanácskommunizmusig. A magyarországi baloldali kommunizmus és a „Hartstein-csoport”, 1928–1933. *Múltunk*, 2. sz. 3–75.

Konok, 2010

Konok Péter: *Baloldali radikalizmusok a 20. században*. Budapest, Napvilág Kiadó.

Kovács (szerk.), 2009

Sombor-Schweinitzer József: A magyarországi nemzeti szocialista mozgalmak története időrendi sorrendben. In *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról, 1932–1943*. Szerkesztette: Kovács Tamás. Budapest, Gondolat Kiadó. 98–99.

Kozáry, 2004

Kozáry Andrea: A „tett propagandája”. Az anarchisták az 1880-as években Magyarországon. *Múltunk*, 4. sz. 224–257.

Kun, 1984

Mihail Bakunyin: *Államiság és anarchia. Két párt harca a Nemzetközi Munkásszövetségben*. Az utószót és a jegyzeteket írta, a fordítást az eredetivel egybevetette: Kun Miklós. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.

Niederhauser, 1985

Niederhauser Emil: *Merénylet Erzsébet királyné ellen*. Budapest, Helikon Kiadó.

Paz, 1978

Abel Paz: *Durruti*. Barcelona, Bruguera.

Pölöskei, 1988

Pölöskei Ferenc: *A rejtélyes Tisza-gyilkosság*. Budapest, Helikon Kiadó.

Sipos, 1992

Sipos Péter: Fegyencek vagy politikai foglyok? Rákosi Mátyás börtönben. *História*, 3. sz.

Sz. Bíró, 2000

Sz. Bíró Zoltán: A századelő oroszországi anarchizmusa. *Múltunk*, 4. sz. 185–187.

Varga, 2010

Varga Krisztián: A politikai rendőrség és a baloldali munkásmozgalom Wayand Tibor fogságban írt önvallomásában. *Betekintő*, 1. sz.

Vécsey (szerk.), 1927

A 40 éves budapesti detektívtestület jubileumi albuma 1886–1926. Szerkesztette: Vécsey Leó. Budapest, A. M. Kir. Államrendőrség Detektívtestülete Nyugdíjpótló és Segélyező Egyesülete.